

GÖTEBORGS UNIVERSITET

"Kvinnor hade inte byxor under vikingatiden".

En kvalitativ textanalys av läroböcker i ämnet historia utifrån ett genusperspektiv

Michelle Edvardsson

Självständigt arbete L6XA1A

Handledare: Marie Ståhl

Examinator: Anna-Lena Lilliestam

Rapportnummer: VT18-2930-013-L6XA1A

Sammanfattning

Titel:

”Kvinnor hade inte byxor under vikingatiden”

- En kvalitativ textanalys av läroböcker i ämnet historia utifrån ett genusperspektiv

”Women did not wear trousers during the Viking Age”

- A qualitative text analysis of textbooks in the history subject from a gender perspective

Författare: Michelle Edvardsson

Typ av arbete: Examensarbete på avancerad nivå (15 hp)

Handledare: Marie Ståhl

Examinator: Anna-Lena Lilliestam

Rapportnummer: VT18-2930-013-L6XA1A

Nyckelord: genus, lärobok, kön, historia, undervisning, historieundervisning, androcentrism, traditionella könsmonster, textanalys, makt

Syftet med föreliggande studie är att belysa hur kön görs i läroböcker som används i ämnet historia utifrån ett genusperspektiv, specifikt avsnitt om vikingatiden. Studien bygger på fyra läroböcker i ämnet historia där avsnitt om vikingatiden behandlas. En kvalitativ textanalys har gjorts där innehållet i läroböckerna i form av text och bild har analyserats utifrån ett genusperspektiv. Att analysera utifrån ett genusperspektiv grundar sig i studiens syfte om att undersöka hur kön görs i de valda läroböckerna, således inkluderas båda kön; män och kvinnor samt flickor och pojkar.

Resultatet visar att kön görs på flera sätt, då män och kvinnor skildras på olika sätt i olika läroböcker, i olika avsnitt. Kvinnan osynliggörs, skildras i en lägre maktposition än män, men kvinnor och män skildras även som särskilda när mäns respektive kvinnors sysslor beskrivs. De omskrivningar och handlingar som tillskrivs män och kvinnor tolkas följa de traditionella föreställningar och normer om hur kvinnor och män ska vara. Resultatet visar även att vissa läroböcker bryter mot dessa normer.

Skolan har enligt läroplanen ett ansvar att motverka traditionella könsmonster. Då läroböckerna till viss mån förmedlar hur det sett ut i historien problematiseras inte dessa traditionella föreställningar och normer. Genom att ha analyserat avsnitt som behandlar vikingatiden i läroböcker i historia som används i dagens undervisning utifrån ett genusperspektiv, har jag nått en insikt om att det är mycket viktigt att lärarna tar ansvar för att problematisera innehållet och därmed att kunna motverka traditionella könsmonster. Lärare behöver ställa sig kritiska till innehållet i läroböckerna samt ta på sig genusglasögonen för att inte fortsätta förmedla traditionella könsmonster som finns än idag i den sociala och kulturella verklighet vi dagligen möter.

Innehållsförteckning

Inledning	1
<i>Syfte och frågeställning</i>	1
<i>Begrepp</i>	2
Genus	2
Lärobok	2
Jämställdhet	2
Androcentrism	2
Bakgrund	3
<i>Kvinnor och män i värdegrunden och kursplanen för historia</i>	3
<i>Aktuell forskning om vikingatiden</i>	3
<i>Tidigare forskning</i>	3
Elevers och lärares uppfattningar om kön och elevers intressen	4
Normer och andragörande i historieskrivningen	5
Lärobokens funktioner och läroboksgranskningar	6
Teoretiskt ramverk	8
Yvonne Hirdman: De tre formlerna, hierarki och dikotomi	8
Judith Butler	9
Metod	10
<i>Kvalitativ textanalys utifrån ett genusperspektiv</i>	10
<i>Urval</i>	10
<i>Avgränsningar</i>	11
<i>Genomförande</i>	11
<i>Analys av metod</i>	12
<i>Trovärdighet, tillförlitlighet, generaliserbarhet</i>	13
<i>Forskningsetiska principer</i>	13
Resultat och analys	14
<i>A icke-A</i>	14
Män åsyftas i allmängiltiga begrepp	14
Berättelser om män	15
<i>A – a</i>	16
Kvinnan – Den ofullständiga mannen	16
Kvinnan i fokus – men ändå män	17
<i>A – B</i>	19
Skilda sysslor, skilda kön	19
<i>C – Den könsneutrala formeln</i>	21
<i>Omskrivningar och handlingar</i>	23
Omskrivningar	23
Handlingar	24
Diskussion	26
<i>Slutsats</i>	28
<i>Vidare forskning</i>	28
Referensförteckning	30
<i>Bilaga 1</i>	33
<i>Bilaga 2</i>	34
<i>Bilaga 3</i>	35
<i>Bilaga 4</i>	36
<i>Bilaga 5</i>	36

Inledning

Skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. (Skolverket, 2017b, s. 8)

Så lyder ett av de grundläggande värden som återfinns i värdegrunden i den svenska läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Skolverket, 2017b). Skolan ska vara jämställd, förmedla jämställdhet samt motverka traditionella könsmonster. Elever möter dagligen i sin undervisning, normer och värden som påverkar formandet av deras identitet och läroböcker är en del av den vardagen. Läroböcker är konstruktioner och rekonstruktioner av verkligheten som grundar sig på de ideal, normer och värderingar som råder i vårt samhälle (Eilard, 2009). Därav är det av intresse att undersöka de normer och värden som döljer sig under ytan i de läroböcker som används i skolan idag. Genom att undersöka dessa normer och värden har jag en förhoppning om att öppna ögonen på lärare och lärarstudenter samt ge dem verktyg för att analysera läroböcker och i undervisningen problematisera dessa tillsammans med eleverna.

Dock finns det brister i läroböcker i historia gällande genusperspektiv och värdegrund vilket synliggörs i rapporter från bland annat Skolverket och Delegationen för jämställdhet i skolan (Skolverket 2006a: SOU 2010:10). Rapporterna visar att män och manliga perspektiv är dominerande, utrymmet för kvinnors historia är litet och det råder ett osynliggörande av kvinnor. De är underrepresenterade i sammanhang där kvinnor skulle kunna vara representerade. Dessa granskningar är dock inte helt dagsfärska. Jag vill därför se hur det ser ut i de läroböcker som används i undervisningen idag. Då jag är intresserad av genus och jämställdhet som är en del av skolans värdegrund anser jag det väsentligt att belysa hur kvinnor och män samt flickor och pojkar skildras i läroböcker, samt hur kön skapas och reproduceras i dagens läroböcker. Genom denna studie kan fler verksamma lärare samt lärarstudenter bli medvetna om hur analyser av läroböcker kan genomföras samt vilka normer och värden som åskådliggörs, eller kan åskådliggöras i läroböcker.

Vikingatiden är en historisk period som skildrats som mansdominerad. Håriga vikingar med horn på sina hjälmar som plundrar allt i deras väg skildras än idag i populärkultur. Den manlige krigaren är inte på något sätt representativ för vikingatiden då både arkeologi och skriftliga källor visar en annorlunda bild (Svanberg, 2015). Då jag själv mött den här bilden i olika sorters medier, allt från populärkultur till läroböcker, intresserade det mig särskilt att analysera just denna till synes mansdominerade era och hur normer och värden i dessa avsnitt skildras med avseende på kvinnor och män samt flickor och pojkar.

Syfte och frågeställning

Med utgångspunkt i att det i läroplanen står skrivet att de som arbetar i skolan har i ansvar att motverka traditionella könsmonster, är syftet med föreliggande studie att undersöka hur män och kvinnor samt flickor och pojkar skildras i läroböcker i historia som används i årskurs 4–6 utifrån ett genusperspektiv. Fokus fästs på de normer och värden som finns i texterna utifrån läroboksförfattarnas normer och värden.

För att svara mot studiens syfte har följande frågeställning formulerats:

- Hur görs kön i läroböcker i historia utifrån ett genusperspektiv, specifikt vikingatiden?

Begrepp

Genus

Genus är ett begrepp som används för att beskriva hur människor görs till sitt kön; det kulturellt skapade könet. Begreppet benämner även den kunskap vi har om manligt och kvinnligt samt hur manligt och kvinnligt skapas samt görs. Genus används för att skilja kulturellt skapat kön från biologiskt kön (Hirdman, 1988). Hirdman (2001a) menar att ordet genus är ett begrepp som ska göra att vi ser det vi inte såg tidigare och att man med begreppet ska kunna se hur människor formas och formar sig till man och kvinna. Genusvetenskap motsvarar det som tidigare kallades kvinnoforskning, men genusvetenskap belyser och innefattar både män och kvinnor i lika hög grad (Thurén, 2003).

Lärobok

Läroboken är ett läromedel. Begreppet läromedel definieras som resurs för lärande och undervisning. Med läromedel menas främst läroböcker, läseböcker, övningsböcker och ordböcker, men även digitala undervisningsmaterial och digitala läromedel (NE, 2018). Englund (1999) beskriver att läromedel kan vara i princip vad som helst som används i undervisningen, vilket styrker faktumet att det är ett vitt begrepp. I föreliggande studie används begreppet lärobok där tryckta, skrivna böcker med avsikt att användas i undervisningen åsyftas och intar således inte den breda definition som läromedel avser.

Jämställdhet

Jämställdhet åsyftar lika villkor mellan könen, att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter i livet (NE, 2018). Till skillnad från begreppet jämlikhet som avser likvärdiga villkor för olika grupper, innebär jämställdhet att likvärdiga villkor mellan män och kvinnor ska råda. Jämställdhet är uppnådd när män och kvinnor har lika inflytande över vad som är normen och att inget av könen ses som avvikande (Hedlin, 2010). Skolverket (2017a) menar att jämställdhet ska genomsyra de möten som sker i skolan och förskolans vardag.

Androcentrism

Begreppet androcentrism är ett ”system där det manliga utgör centrum och norm” (NE 2018). Androcentrism används för att beskriva något som är manscentrerat (Hedlin, 2010). I denna studie används begreppet för att beskriva om män, eller det som anses vara manligt i vårt samhälle, utgör, eller inte utgör, normen i de analyserade läroböckerna.

Bakgrund

I detta avsnitt presenteras en bakgrund till föreliggande studie. Inledningsvis presenteras värdegrunden samt kursplanen i historia nämner om kvinnor och män. Därefter beskrivs aktuell forskning om vikingatiden och hur vikingatiden har framställts som en manlig era genom historien. Slutligen presenteras tidigare forskning som ligger till grund för denna studie.

Kvinnor och män i värdegrunden och kursplanen för historia

Läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Skolverket, 2017b) lyfter vid flertalet tillfällen jämställdhet, och vikten av det, i värdegrunden och kursplaner. I de grundläggande värden som finns för skolan står det att jämställdhet mellan kvinnor och män är ett av de värden skolan ska förmedla. Vidare i värdegrunden står det att skolan aktivt och medvetet ska främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter, samt att hur eleverna bemöts i skolan påverkar deras syn på vad som anses vara manligt och kvinnligt och att skolan har ett ansvar i att motverka de traditionella könsmonster som framträder (Skolverket 2017b).

I kursplanen för historia står det i syftet för ämnet att eleverna ska ”få möjlighet att utveckla en kronologisk överblick över hur kvinnor och män genom tiderna har skapat och förändrat samhällen och kulturer” (Skolverket, 2017b, s. 199). Vidare i det centrala innehållet för ämnet historia i årskurs 4–6 står det skrivet under tre rubriker som behandlar tre olika tidsperioder att undervisningen som bedrivs ska behandla vad olika fynd genom historien kan berätta om likheter och skillnader i levnadsvillkor för barn, kvinnor och män. Det tas även upp vid ett tillfälle att likheter och skillnader i levnadsvillkor för barn, kvinnor och män ska jämföras med hur det ser ut idag. I kunskapskraven som ska vara uppnådda i slutet av årskurs 6 nämns människors levnadsvillkor (Skolverket, 2017b).

Aktuell forskning om vikingatiden

Fredrik Svanberg (2015) beskriver vikingatiden som en historisk tidsperiod som är mytomspunnen. I populärkultur skildras ofta nordiska håriga vikingar med horn på sina hjälmar som reser runt i sina drakskepp för att plundra. Att vara viking innebar att man deltog i en plundringsresa, vilket betyder att människorna inte var vikingar, utan det snarare var en aktivitet. Svanberg (2015) menar också att den manlige krigaren inte är representativ för vikingatiden utan att det fanns kvinnor, barn, bönder och övriga som aldrig kom i närheten av dessa plundringståg. Detta synsätt menar han har skapat en bild av vikingatiden som en mansdominerad era. Arkeologin och skriftliga källor visar en annorlunda bild om att det fanns rika och mäktiga personer representerade av båda könen. Ett bra exempel är studien vars syfte var att avgöra om det var en man eller en kvinna som hittades i en krigargrav (Hedenstierna-Jonson et al., 2017). Krigargraven var belägen där den dåvarande vikingatida staden Birka fanns. I historien har det manliga könet förknippats med krigare och så var även fallet med individen i denna grav; att det skulle vara en kvinna ansågs vara kontroversiellt. Vapen och andra föremål i graven kopplades till att det var en krigare av manligt kön då män förknippats med rollen som krigare. Det skapades tvivel om att det skulle vara en kvinna på grund av de föremål som fanns i graven. Således behövdes ett fastställande kring individens biologiska kön och studiens resultat visar att det var en kvinna i graven (Hedenstierna-Jonson et al., 2017).

Tidigare forskning

I kommande avsnitt presenteras den forskning som ligger till grund för den här studien. I det första avsnittet presenteras hur elever och lärare ser på jämställdhet och genus samt vad

flickor respektive pojkar föredrar i historieundervisningen. Därefter görs en beskrivning av hur kvinnor och män har representerats i historieskrivningen. Slutligen redogörs för hur tidigare forskning beskriver lärobokens funktion samt resultat från analyser av läroböcker i historia utifrån ett genusperspektiv.

Elevers och lärares uppfattningar om kön och elevers intressen

I Eva Ganneruds (2009) artikel *Pedagogers syn på några aspekter av genus och jämställdhet i arbetet*, genomfördes en enkät som behandlade lärares syn på jämställdhet och genus samt hur lärare ser på sin egen verksamhet i och kunskaper om jämställdhet och genus. En stor majoritet av både manliga och kvinnliga lärare anser att de har goda kunskaper när det gäller jämställdhetsfrågor. Enkäten avslutades med en öppen fråga där respondenterna hade möjlighet att skriva egna kommentarer och reflektioner till enkäten. Svaren på den öppna frågan visade på stora brister i lärares medvetenhet om i vilka sammanhang jämställdhetsfrågor kan vara relevanta, exempelvis gällande ämnen och innehåll i läromedel. Ytterligare visade många av svaren en bristande kunskap om innebörden av begreppet jämställdhet samt dess innehåll (Gannerud, 2009). Liknande resultat rörande att lärare har en bristande kunskap om begreppet jämställdhet och vad det innebär visar rapporten *Flickor och pojkar i skolan – Hur jämställt är det* (SOU 2009:64) vilken redovisar uppgifter om flickors och unga kvinnors samt pojkars och unga mäns villkor, förhållningssätt och agerande i samhället från 1990-talet och framåt. I rapporten framgår det att många lärare särskiljer flickor och pojkar och uppfattar dem som olika grupper där pojkar respektive flickor tilldelas stereotypa egenskaper och kunskaper baserade på sitt kön. Enligt rapporten (SOU 2009:64) anser åtskilliga lärare att de behandlar alla elever lika, men att de i praktiken agerar som om flickor och pojkar var två skilda grupper vilket bidrar till förstärkning av elevernas föreställningar om traditionella könsmonster och stereotyper. Vidare redovisas förändringar i flickors och pojkars attityder, beteenden och prestationer i skolan under samma tidsperiod.

Ann-Sofie Holms (2009) studie lyfter elevers syn på genus och jämställdhet. En enkät skickades ut till 3500 elever i årskurs 9 vilken bland annat behandlade frågor kring hur eleverna anser sig bli behandlade av lärare samt hur eleverna ser på flickors och pojkars agerande i klassrummet. För att åskådliggöra förändringar jämfördes enkätsvaren med hur elever hade svarat på samma frågor i början av 1970-talet och 90-talet. Resultatet visar att flickor är de som oftast tar ansvar för att hjälpa andra och ordna i klassen samt vara tysta på lektionerna. Pojkar bedöms i studien störa mer på lektioner och tillsägelser riktas oftast till dem. I jämförelse med tidigare genomförda enkäter ses inga större förändringar angående dessa stereotypa bilder av flickors och pojkars ageranden i klassrummet (Holm, 2009). Liknande resultat visas i ovan nämnda rapport (SOU 2009:64) angående lärares uppfattningar om hur pojkar är. Rapporten visar att lärare anser pojkar vara bråkiga, okoncentrerade och inte lika intresserade av att prestera i skolan som flickor är. Vidare uppfattar elever att pojkar innehar egenskaper som tillskrivs traditionellt manliga egenskaper, exempelvis som att vara modig och tuff (SOU 2009:64).

Johan Hansson (2010) har som syfte med sin avhandling *Historieintresse och historieundervisning* att undersöka lärares och elevers uppfattningar om ämnet historia och historieundervisningen samt förklara betydelsen av dessa. Studien baserades på en enkät som besvarades av totalt 217 elever i årskurs 9 och i gymnasieskolan. Ett av studiens resultat visar att flickor tenderar ha ett större intresse för individer och relationer, emellertid är pojkarna främst intresserade av konflikter och inslag av dramatisk karaktär (Hansson, 2010). De största skillnaderna bland de elever som besvarade enkäten synliggörs i intresset för innehållet i historieundervisningen där relationer eller personer är mer framträdande. Familjens historia och människors vardagsliv samt avlägsna länders kulturer uppskattas av en större andel flickor än pojkar (Hansson 2010). Hansson (2010) använde sig även av intervjuer för att ta del

av lärares uppfattningar om elevers historieintresse. Enligt lärarna har pojkar ett intresse för krig medan flickor främst intresseras av innehåll som avhandlar relationer, mänskliga öden, socialhistoria, eller mat och kläder.

Normer och andragörande i historieskrivningen

Hirdman (2001b) har redogjort för de förändringar och den utveckling som har skett kring kvinnors representation i historieskrivningen och delat in kvinnans roll i fyra olika perspektiv; ”De gömda och glömda kvinnorna”, ”Och – tilläggets historier”, ”Hur – Eländets eller idyllens historier”, samt ”Varför – att gå från kvinnohistoria till genushistoria”. ”De gömda och glömda kvinnorna” innebar att kvinnor tillskrevs en passivitet, de nämndes i relation till mannen. Även kvinnor av högre status, så som drottningar, skildrades som betydelösa i förhållande till mannen.

Ingmarie Danielsson Malmros (2012) har i sin avhandling *Det var en gång ett land* undersökt berättelser i historieundervisning som handlar om Sverige samt svenskhet. Dessa berättelser problematiseras kring huruvida de finns i elevers nutida föreställningsvärldar samt hur berättelserna har förändrats över tid. Empirin i Danielsson Malmros (2012) avhandling bestod av läroböcker från 1930-talet till 2010, vars innehåll har granskats för att kunna visa på den förändring som har skett i olika typer av berättelser. Likt Hirdmans (2001b) perspektiv ”De gömda och glömda kvinnorna”, understryker Danielsson Malmros (2012) att kvinnorna i viss mån är osynliga och att det inte alltid finns en berättelse om kvinnor. Hon väljer dock att i sin avhandling fokusera på de fragment av vad hon kallar för undanskymd berättelse som ändå åskådliggörs i läroböckerna då hon menar att alla berättelser är viktiga oavsett omfattning (Danielsson Malmros, 2012). Hirdman (2001b) menar att det på 1970-talet skapades en reaktion mot denna typ av historieskrivning med en vilja att kvinnorna nu skulle lyftas fram.

Reaktionen på 1970-talet resulterade i perspektivet som Hirdman (2001b) benämner som ”Och” – Tilläggets historier. Kvinnorna framställdes nu i historien som komplement i sammanhang som ”kvinnor och industrialismen”; männens historia kompletterades med kvinnor. Detta torde sig vara problematiskt då det inte hade förekommit kvinnor med så pass stora roller som männen i historien och kvinnorna hade inte haft samma möjligheter att bli representerade då kvinnor inte hade haft möjlighet att påverka den politiska arenan eller samhället. Det resulterade i historier som handlade om uteslutning och diskriminering av kvinnor då det inte gick att lägga till kvinnor i historien i en historieskrivning som i grunden var manlig och skapad av män. Att kvinnor varit underrepresenterade politiskt och socialt är även något Claes Ekenstam (2006) beskriver i sin artikel *Mansforskningens bakgrund och framtid: några teoretiska reflexioner*. Ekenstam (2006) understryker faktumet att män har dominerat det offentliga livet så långt man kan se tillbaka i historien; politiskt, ekonomiskt, socialt och ideologiskt samt att det är män som dominerat i de flesta samhällen det finns kunskap om.

Under 1970- och 80-talen fanns en rörelse som sökte efter kvinnor i historien för att synliggöra dessa och sätta dem i centrum i historieskrivningen (Holgersson, 2012). Fenomenet kom att kallas för herstory. Herstory kom att kritiserats då kvinnorna blev tillägg till den redan manligt rådande historien och inte problematiserade den manligt rådande normen som hade skapats i historieskrivningen. Det blev då mer relevant att istället samtala om relationen mellan könen, ett genusperspektiv. Istället för att göra kvinnan till ett tillägg eller komplement till historien, skulle man nu relatera könen till varandra i ett genusperspektiv (Holgersson 2012). Hirdman (2001b) menar dock att innan det började skrivas historia med ett genusperspektiv, började historikerna först att utforska historia som berättar om hur kvinnor levde, oftast kvinnors liv ur ett generellt perspektiv som man ville gestalta i denna historieskrivning, vilket resulterar i vad Hirdman (2001b) kallar ”Hur” –

Eländets eller idyllens historier. Även här blev utfallet av negativ klang där kvinnors underordning påvisades. Det blev en bild där kvinnor presenterades som en sämre, eller annorlunda sort än män (Hirdman, 2001b). Att kvinnor skildras som en sämre sort än män är även något Danielsson Malmros (2012) funnit i sin granskning av läroböcker från 1930-talet till 2010. I de äldsta av de granskade läroböckerna berättas det om ledande kvinnor så som drottningar, men de ses inte som representanter för sitt kön, utan som mindre lyckade makthavare. Anspelningar på deras kön förekommer dock, om än med en negativ klang (Danielsson Malmros, 2012).

Lärobokens funktioner och läroboksgranskningar

Lärobokens funktion

Boel Englund (1999) har skrivit en forskningsöversikt om läromedel och läromedelsstyrning samt sammanfattat lärobokens olika funktioner i klassrummet. Den kunskapsgaranterande funktionen innebär att lärare har läroboken som en riktlinje och en garanti för att kursplaners mål blir uppfyllda. Englund (1999) menar att texter genom tiderna, exempelvis uppslagsböcker samt läroböcker, har haft en viss auktoritet som fortfarande råder i läroböcker. Den kunskapsgaranterande funktionen kan uttryckas som negativ då undervisningen kan fästas vid ett visst innehåll och således hindra lärare från att fritt anpassa undervisningsinnehållet efter elevernas behov. Att läroboken ses som gemensamhetsskapande och sammanhållande baseras på att läroboken skapar ett sammanhang i studierna och en trygghet för både lärare och elever. Funktionen kan ses som positiv om de värderingar och innehåll i läroboken överensstämmer med lärarens egna värderingar samt de mål som uttrycks i läroplanen. Funktionen blir dock negativ om ingen kritisk granskning av innehållet och eventuella dolda värderingar kan göras (Englund, 1999). Vidare underlättar läroboken både utvärdering av elever och deras kunskaper samt underlättar arbetet i övrigt för lärare då den fungerar som ett stöd i undervisning. Att läroboken ska underlätta undervisning går i linje med vad resultatet visar i Skolverkets rapport *Läromedlens roll i undervisningen - Grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap* (2006b). Undersökningens syfte var att synliggöra läromedlens roll och funktion i grundskolan. Lärare som undervisar i årskurs 5 eller 9 i ämnena bild, engelska eller samhällskunskap fick besvara en enkät eller delta i en intervju. Resultatet visar att lärarna ser elevernas behov och förutsättningar som en viktig faktor vid val av läromedel och att ett bra läromedel skapar ett intresse hos eleverna och underlättar inläring utifrån elevernas behov, kunskaper och förutsättningar. Läroboken har även en disciplinerande roll då läroboken hjälper till att hålla ordning och förhindra kaos då eleverna kan sitta och arbeta med sin lärobok (Englund, 1999).

Angerd Eilard (2009) har i sin artikel *Att skildra mångfald i läromedel - Hur en inkluderande intention kan skapa underordning* utfört analyser av läseböcker utifrån ett intersektionellt perspektiv och inleder sin artikel med att förklara hur läroboken påverkar barns vardag. Eilard menar att barn och unga formar sina identiteter utifrån symboler och ideal som de dagligen möter och att läroböcker är en del av denna påverkan (2009). De läseböcker som står till grund för Eilards analys menar hon bör betraktas som konstruktioner och rekonstruktioner av verkligheten, grundade på de normer, ideal och värderingar som råder i samhället. Synsättet är etablerat inom pedagogisk forskning (Eilard, 2009).

Normer och androcentrism i historieläroböcker

Frances Janeene Williams och Linda B. Bennett (2016) har i artikeln *The Progressive Era: How American History Textbooks' Visuals Represent Women* analyserat representationen av kvinnor i den progressiva eran (1890–1920-talet) i en lärobok från 2013 som används i gymnasiet i USA. Vidare har de jämfört läroboken från 2013 med en tidigare upplaga utgiven

2003. Analysens resultat visar att den visuella representationen av kvinnor i läroböckerna reproducerar ett patriarkalt synsätt på kvinnor och deras roller i samhället. Vid jämförelse av bilder i den tidigare upplagan med den senare visar, resultatet att kvinnor i båda upplagorna representeras enligt stereotyper som traditionellt tillskrivs kvinnor, exempelvis som mödrar och fruar. När kvinnor och män tillsammans representerades i bilder framträder mannen i en dominant position och kvinnan som underordnad. När de två utgåvorna har jämförts menar Williams och Bennett (2016) att den kvinnliga representation inte har förändrats, med undantag för avsnitt som handlade om kvinnors rättigheter. Williams och Bennett (2016) menar att resultatet är anmärkningsvärt då kvinnor under den progressiva eran varit aktiva både gällande kvinnors rättigheter och reformer. Genom att kvinnor genomgående ses som underordnade män i läroböckerna skapas ett budskap om att kvinnor inte är lika viktiga som män då de stereotypifieras (Williams & Bennett, 2016).

Att mannen är dominerande i läroböcker visar även resultatet från Ann-Sofie Ohlanders rapport (SOU 2010:10). Syftet med rapporten var att granska fyra läroböcker och en lärarhandledning i historia där jämställdhet mellan könen var utgångspunkten för granskningen. Resultatet visar att män och det manliga perspektivet är dominerande. Utrymmet för kvinnors historia är litet och tolkas ofta som ett tillägg till den övriga texten. I gymnasieboken *Människan genom tiderna* menar Ohlander (SOU 2010:10) att kategorier som bönder, arbetare och medborgare identifieras som män med namn, och allmängiltiga begrepp som "människor" eller "medborgare", identifieras oftast som just män. När det skrivs om kvinnor i huvudtexten ses de i relation till mannen, exempelvis benämns de som hustrur (SOU 2010:10). Att allmängiltiga begrepp identifieras vara män visar även den granskning av ett urval av läroböcker i grund- och gymnasieskolan som Skolverket (2006a) fick i uppdrag från regeringen att genomföra. Granskningen syfte var att undersöka hur ett antal läroböcker i högstadiet och gymnasiet bidrar till undervisningen i frågor om kön, etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning, sexuell läggning och funktionshinder samt undersöka om läroböckerna avviker från läroplanens värdegrund. Britt-Marie Berge och Göran Widding som analyserade läroböcker i historia med fokus på kön i rapporten, undersökte i vilken grad och hur kvinnor, män och transpersoner representerades. Granskningens resultat visade att det är vanligt med könsneutrala benämningar, som exempelvis bönder, slavar och köpmän. Emellertid ses dessa benämningar som icke könsneutrala då de har en manlig konnotation då sammanhangen de används i är sådana som traditionellt dominerats av män; exempelvis krig, erövringar och handel (Skolverket, 2006a). Vidare visar majoriteten av de granskade läroböckerna ett osynliggörande eller underrepresentation av kvinnor i sammanhang som skulle kunna inkludera kvinnor och deras erfarenheter, eller bidrag och relationer till mäns verksamheter. Samtliga läroböcker har inslag av ett könsperspektiv, vanligen i form av bilder, bildtexter samt faktarutor. Dessa inslag är dock sällan en del av sammanfattningarna eller bland elevfrågororna till avsnitten vilket Berge och Widding (Skolverket, 2006a) menar kan göra att flickor och kvinnor kan ha svårt att identifiera sig med innehållet.

Jörgen Gustafsson (2017) hade i sin avhandling *Historielärobokens framställningar* som syfte att undersöka historielärobokens budskap under den obligatoriska skolans era (år 1870 och framåt) för att få en möjlighet att undersöka olika förändringar i innehållet. Avhandlingens resultat visar att framställningar av familjer där kvinnor skildras har ökat, allra mest under 1990-talet. De kvinnliga aktörerna framställs i sammanhang som hem och familj, vilka kan ses som traditionellt kvinnliga områden. Vidare tar Gustafsson (2017) upp hur genus har porträtterats inom områden i läroböckerna som avhandlar vikingatiden. Resultatet visar att vikingar och vikingatiden domineras av manligt genus då vikingar framställs som skäggiga beväpnade plundrare på främmande platser. Följaktligen råder androcentrism gällande avsnitt om vikingatiden, främst i bildmaterialet. Manligt kodade individer finns i alla miljöer och situationer som återfinns i läroböckerna; hemma, plundrande på främmande

platser, inomhus samt utomhus. Kvinnligt kodade individer återfinns i huvudsak inomhus. Vid de tillfällen kvinnor representeras utanför hemmets fyra väggar sker det i närheten av hemmet och kvinnor ses laga och servera mat, arbeta med textilier och med barn i omgivningen. Även män återfinns i dessa situationer och platser, där de äter, samtalar eller befinner sig i närheten av byggen samt skepp. Dock ökar den kvinnliga representationen i avsnitt om vikingatiden från och med 1990-talet jämfört med tidigare läroböcker (Gustafsson 2017).

Teoretiskt ramverk

I följande avsnitt presenteras studiens teoretiska ramverk som ligger till grund för min tolkning av det resultat som framkommit av den insamlade empirin och som ska ge mig svar på studiens frågeställning. Det teoretiska ramverket består av Hirdmans teori om kvinnans och mannens stereotypa framställningar, samt Hirdmans teori om hierarki och dikotomi. Vidare består det teoretiska ramverket av Butlers performativitetsteori.

Yvonne Hirdman: De tre formlerna, hierarki och dikotomi

Kvinnans tre formler

Hirdman (2001a) skriver i *Genus: om det stabila föränderliga former* att den stereotypa framställningen av kvinnan kan beskrivas i tre formler i förhållande till den stereotypa bilden av mannen som enbart uttrycks i en fast formel. Den första formeln som nämns, är benämnd "A – icke A", där A står för mannen och kvinnan är icke-A. Inom denna formel är kvinnan icke närvarande och inte alls viktig. Kvinnan ses som bortglömd och osynliggjord. Hon är inte en del av kontexten.

Den andra formeln som Hirdman (2001a) använder sig av är "A – a". Utifrån denna formel är mannen fortsatt A medan kvinnan innefattas i ett litet a. Som kvinna i formeln A – a ses hon som en ofullständig man. Kvinnan är "sämre" än mannen i flera anseenden; hon har en mindre utvecklad förmåga och har inte samma kunskaper samt ses inte vara lika intelligent som mannen. Det är i jämförelsen med A som a skapas, där a jämförs i relation med A och dess norm.

Den tredje formeln som kvinnan representeras i, i förhållande till mannen, är "A – B" (Hirdman, 2001a). Kvinnan i denna formel skildras som annorlunda än mannen, hon ses som en egen variant. Genus skapas av särhållning och av skillnad mellan kvinnan och mannen, vilket åskådliggörs i formeln A – B, där de båda delarna i formeln är särskilda från varandra. Kvinna och man ses i formeln A – B som olika sorter, där B ses som annorlunda och avvikande. Respektive del av formeln är olika och ses som varandras motsatser och inte som varianter av varandra.

Att inte vara kvinna, att ha kunskap samt vara stark i handling och tanke ses som grundläggande stereotypa framställningar av det maskulina som speglas i A – icke A. I formeln A – a beskriver Hirdman (2001a) mannen som i en ständig process i att kvinnan inte ska bli ett A eller den värre övergången att A skulle bli kvinna, ett a. Emellertid måste A skapa maskulinitet och reproducera den för att maskuliniteten inte ska försvinna. Detta gäller även mannens ställning i formeln A – B; manligheten måste förstärkas för att visa på att vara man är att inte vara en kvinna.

Hierarki och dikotomi

Enligt Yvonne Hirdman (1988) är genus ett begrepp som används för att beskriva det kulturellt gjorda könet och det fastställer vår kunskap om vad som uppfattas vara manligt och kvinnligt samt hur det som uppfattas som manligt och kvinnligt konstrueras och skapas. Hirdman (1988) förklarar i *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning*

genussystemet som en ordningsstruktur av kön. Hirdmans (1988) teori om genussystem baseras på två logiker; dikotomin och hierarkin. Dikotomin avser tabun kring att det som anses vara manligt och kvinnligt inte bör blandas, vilket skapar ett särhållande mellan könen. Den andra logiken är hierarkin, vilken avser att det är mannen som är normen. Män är de som utgör de normer för vad som anses vara normalt och universellt. Hirdman (1988) menar att dikotomin är ständigt närvarande och strukturerar sysslor, platser och egenskaper utefter vad som anses vara manligt och vad som anses vara kvinnligt. Hirdman (1988) beskriver det som att vissa sysslor, platser och egenskaper tillskrivs som manliga och att det finns sysslor, platser och egenskaper som tillskrivs som kvinnliga, vilka blir till stereotypa föreställningar. Således finns det ett isärhållande av manligt och kvinnligt, vilket skapar en hierarki och en legitimering av att det ena könet som tillskrivs sysslor, platser och egenskaper avskiljs från det andra könet. Särhållandet och särskiljandet bygger på dikotomisering, ett motsats-tänkande, där männen, som är hierarkiskt överordnade ses som det positiva och kvinnorna som det negativa (Hirdman, 1988). Emellertid är det mer accepterat för en kvinna att besitta det som tillskrivs mannen, än om mannen skulle besitta det som traditionellt tillskrivs kvinnor. Hierarkin åskådliggörs således genom att det som tillskrivs mannen har högre status då mannen är normgivande.

Ett genuskontrakt består av de föreställningarna om hur män och kvinnor ska vara och agera gentemot varandra i olika situationer (Hirdman, 1988). Ju mer särhållande könen är från varandra desto starkare blir hierarkin där mannens norm befästs, och vid de fall särhållandet är mindre desto mer ifrågasätts den manliga normen.

Judith Butler

Performativitetsteori

Butler (2007) teoretiserar kön som ett performativ. Kön är enligt Butler en effekt av upprepade talhandlingar som interagerar, vilket för in individen i en könsidentitet och individen skapas till ett könssubjekt. Således är kön och genus inte något biologiskt utan något som skapas genom social interaktion. Följaktligen existerar inte könet förrän det skapas genom kommunikation och språk i olika diskurser och det är språk samt kommunikation som även återskapar könet (Butler, 2007). Genom språket och upprepningar skapas och bibehålls olika normer om kön, vad som anses vara rätt och fel samt naturligt och onaturligt beteende kopplade till kön och vad det skapade könet förväntas att göra. Butler menar att det då sker ett stelnande; genom upprepning inom och av språk befästs de olika könsnormer som råder i samhället och blir på så vis legitimerade. Språket är således det som konstruerar könsnormer och språket utlöser handling. Emellertid är könet en process, något vi människor skapar, och bör inte tolkas som en fast identitet. Butler (2007) menar att vi gestaltar kön så som det förväntas att vara enligt hur det uttrycks i språket.

Metod

För att samla in empiri till grund för analysen har jag använt mig av läroböcker i historia som är aktuella i dagens undervisning för årskurs 4–6. I analys och tolkning av den insamlade empirin tillämpas det teoretiska ramverket som bygger på Hirdmans teorier om kvinnans tre formuler och genusystemet samt Butlers performativitetsteori. I studien vill jag besvara frågeställningen hur kön görs i läroböcker i historia utifrån ett genusperspektiv. Därav är föreliggande studie en kvalitativ undersökning, då jag med ord analyserar läroböckerna och inte kvantifierar data. Den valda metoden är en textanalys av kvalitativ karaktär där både text och bild analyseras. Den del av Björkvalls (2012) visuella textanalys som jag använder mig av i föreliggande studie för att analysera bilder, är den symboliska interaktion mellan de avbildade och betraktaren, alltså den som ser på bilden.

Kvalitativ textanalys utifrån ett genusperspektiv

Empirin i denna studie baseras på 4 läroböcker i ämnet historia som används i årskurs 4–6, vilka analyseras i form av en kvalitativ textanalys. Kvalitativ textanalys kan liknas vid kvalitativ innehållsanalys av dokument, vilket innebär ett sökande efter bakomliggande mönster i den empiri som är till underlag för analysen (Bryman, 2011). Metoden kvalitativ textanalys har valts för att förklara ett textinnehåll utan att mäta eller räkna, som annars karakteriseras av kvantitativ metod (Bryman, 2011). Genom att använda kvalitativ textanalys analyseras helheten i texten; därav görs även en visuell analys inspirerad av Björkvall (2012) där bilder inkluderas i analysen. I denna studie används en deduktiv ingång där jag utgår från de teorier som finns i mitt ramverk.

I föreliggande studie analyseras den diskurs som råder i historieläroböcker och vilka normer och värden som skildras och synliggörs i den diskursen. En diskurs kan liknas vid ett rum som innehåller specifika normer och värden som gäller inom detta rum där andra sätt att se på världen utestängs. Inom en diskurs försöker en entydighet att skapas (Ståhl, 2016). Eilard (2009) menar att olika diskurser blir normgivande genom att de erbjuder sätt att förstå och tala om världen. Hon menar att diskurser existerar överallt; även i de böcker som används i skolan.

Urval

Urvalet av läroböcker baseras dels på de läroböcker jag har sett användas under min verksamhetsförlagda utbildning samt på den skola jag arbetar. För att ta reda på vilka fler läroböcker som används i undervisningen gjorde jag en slumpartad undersökning på Facebook. Detta gjordes i två grupper på Facebook, SO i åk 4–6 samt Årskurs 4–6 tips & idéer. Det skrevs som ett inlägg där medlemmar i gruppen frivilligt kunde skriva vilken lärobok just de använder i undervisningen i historia. Utifrån de svar jag fick hörde jag även med kurskamrater vilka läroböcker de har mött i skolorna. Dessa böcker söktes upp på olika bokförlag, för att finna om dessa fortfarande finns till försäljning. Samtliga läroböcker har målgruppen 4–6. Följande läroböcker har använts i denna studie:

Författare	År	Titel	Förlag
Ljunggren, P. & Frey-Skøtt, E.	2016	<i>Upptäck historia: Lgr 11.</i>	Liber
Johanstiden, K. & Hansson, C.	2014	<i>Utkik Historia 4–6</i>	Gleerups
Körner, G. & Lindberg, P.	2012	<i>PULS Historia. Grundbok.</i>	Natur & Kultur
Lindström, J. & Wahlbom, E.	2005	<i>Koll på Vikingatiden Basbok.</i>	Bonnier utbildning

Avgränsningar

Analyserna av läroböckerna är avgränsade till avsnitt om vikingatiden. Läroboken *Koll på vikingatiden Basbok* (Lindström & Wahlbom, 2005) handlar endast om vikingatiden, medan övriga läroböcker har flera avsnitt som behandlar fler tidsperioder. Läroboken *Utkik Historia 4–6* (Johanstiden & Hansson, 2014) har ett kortare avsnitt om vikingatiden än övriga läroböcker.

Genom att enbart fokusera på ett avsnitt kan fler böcker inkluderas i analysen och därmed ge en bredare bild av hur man skildrar vikingatiden i flera läroböcker. Det blir också en rimlig mängd empiri att analysera i förhållande till tidsramen. I de avsnitt om vikingatiden som har analyserats har ytterligare en avgränsning gjorts då enbart de avsnitt där människor är inblandade analyserats, antingen män och/ eller, kvinnor samt pojkar och/ eller flickor, därför att det är hur kön görs som undersöks.

Genomförande

Virginia Braun och Victoria Clarke (2006) har skrivit en artikel om hur man utför en tematisk analys. De menar att faserna inom den tematiska analysen inte är unika för just tematisk analys utan liknar faser i annan kvalitativ forskning vilka jag har utgått från. Fas 1 innebär att läsa och göra sig bekant med empirin. I fas 1 bör även vissa idéer och potentiella kodningsscheman göras (Braun & Clarke, 2006). Detta gjordes i samband med datainsamlingen för att bekanta mig med materialet. Fas 2 och 3 består av kodning och att finna teman (Braun & Clarke, 2006). Då jag har en deduktiv ansats i min studie har jag kodat och tematiserat utifrån min forskningsfråga samt det teoretiska ramverket. Jag var därför inläst i det teoretiska ramverket innan jag började analysera och koda.

För att söka svar på den övergripande forskningsfrågan är det nödvändigt att forskningsproblemet konkretiseras till ett antal preciserade frågor som ska ställas till empirin (Esaïasson, Giljam, Oscarsson, Wängnerud, 2012). Följande frågor har formulerats utifrån det teoretiska ramverket samt studiens forskningsfråga;

- Vilka dikotoma förhållanden och hierarkier syns i text och bilder?
- Vilka av Hirdmans tre formler skrivs fram i text och bilder och hur uttrycks dessa?
- Vilka spår av maktstrukturer syns i bilder?
- Vilka omskrivningar och handlingar tillförs respektive kön i text och bilder?

Den empiri som uttryckte svar på de frågor som behandlade hierarkier och dikotoma förhållanden, Hirdmans tre formler samt omskrivningar och handlingar som tillförs respektive kön åskådliggörs i sin helhet i tabeller som finns i Bilaga 1, 2, 3, 4 och 5. Maktstrukturer som syns i bilder presenteras genomgående under tolkning av resultat för att besvara forskningsfrågan.

Maktstrukturer i bilder analyserades med inspiration från Björkvalls (2012) visuella textanalys. Den del av Björkvalls (2012) visuella textanalys som jag använder mig av i föreliggande studie är den symboliska interaktion mellan de avbildade och betraktaren, vilken speglar olika maktrelationer. Denna form av makt yttrar sig i olika vertikala kameravinklar; ovanifrån-perspektiv, öga-mot-öga-perspektiv och underifrån-perspektiv. I ett ovanifrån-perspektiv ser betraktaren nedåt mot den avbildade vilket ger makt till betraktaren. Öga-mot-öga-perspektiv skapar en symbolisk jämlik relation. Underifrån-perspektivet ger makt åt de som är avbildade, då betraktaren ser de avbildade underifrån. Björkvall (2012) menar även att det finns maktrelationer utifrån horisontella kameravinklar och som visas i framifrån-perspektiv, bakifrån-perspektiv och sidoperspektiv. I ett framifrån-perspektiv möts betraktarens samt den avbildades blick vilket ses vara inkluderande. Bakifrån-perspektivet innebär att de avbildade har ryggen mot betraktaren vilket är exkluderande och den avbildade

ses inte vara en del av betraktarens värld eller sociala grupp. Sidoperspektivet ses den avbildade från sidan vilket även skapar en viss exkludering, men inte i lika hög grad som bakifrån-perspektivet.

Fas 4 innebär att man läser sina citat som man funnit till respektive teman. Om det finns innehåll som inte passar under ett tema bör ett nytt skapas (Braun & Clarke, 2006). I den här studien har jag skapat ytterligare ett tema utifrån mitt resultat. Fas 5 innebär att man går tillbaka till sina teman för att analysera den data man funnit och fas 6, som är den sista fasen, innebär att man finner exempel för att illustrera de olika teman som använts samt analyserar dessa (Braun & Clarke, 2006). Detta görs även i föreliggande studie då jag tolkar och analyserar den empiri jag samlat in. Fas 5 och 6 blev i mitt genomförande sammanförda till en fas. Samtidigt som jag gick tillbaka och analyserade teman, analyserade och tolkade jag även de citat jag fann när jag besvarade de preciserade frågorna ovan. Datan analyserades och kopplades till det teoretiska ramverket samt tidigare forskning. Braun och Clarke (2006) beskriver även att citat och exempel inte bara ska presenteras utan även analyseras och tolkas, vilket görs i denna studie.

Analys av metod

Läroböckerna som har analyserats har varit fyra till sitt antal. Det hade varit intressant att analysera fler läroböcker för att se hur kön görs i fler läroböcker och därmed få möjlighet att generalisera resultatet. Däremot har läroböckerna olika utgivningsår samt är utgivna av olika bokförlag vilket har skapat en viss bredd i studien. Studien hade kunnat kompletteras med kvantitativ metod för att se till frekvensen av representationen av könen och om något av könen är över- eller underrepresenterade. Syftet med föreliggande studie är dock att komma åt hur kön görs, vilket sker genom att analysera kvalitativt.

Urvalet av läroböcker är en kritisk aspekt i föreliggande studie. Med andra läroböcker som empiri hade resultatet kunnat bli annorlunda, exempelvis om äldre läroböcker hade inkluderats i analysen. I studien fokuseras dock läroböcker i historia som används idag, utifrån argumentet att jag vill se hur kön görs i aktuella läroböcker som används i dagens undervisning. Detta kan ses som både positivt och negativt; det positiva är att studien bidrar till att ge yrkesverksamma lärare som ska välja läroböcker ett verktyg samt att det visar hur det kan se ut idag. Det som man då går miste om är att kunna se om och eventuellt hur en förändring skett över tid.

En tidigare kurs i min grundlärarutbildning fungerade som förberedande för den här studien då jag utförde en pilotstudie. Pilotstudiens syfte var att göra en liknande analys som i föreliggande studie. Skillnaden var att empirin i pilotstudien bestod av läroböcker i ämnet engelska samt att pilotstudien genomfördes med en induktiv ansats. Eftersom det finns etablerade genusteorier samt genusforskning valde jag att i denna studie istället ha en deduktiv ansats med förutbestämda teorier. Detta för att bli väl förtrogen med forskning som åskådliggör olika skeenden om hur kön görs samt hur kvinnor och män skildras samt representeras. Med en deduktiv ansats ökar risken för att den som genomför en studie eller undersökning blir mindre känslig för teorin då det istället kan fokuseras på att bevisa teorin (Fejes & Thornberg, 2012). Fördelen med att jag valde en teori i förväg gör mitt arbete trovärdigt då det är väl etablerade teorier samt att teorierna de facto är mitt analysverktyg. Under pilotstudien var det svårt att analysera hur kön görs och hur kön skildras utan att ha en teori som förklarar hur det kan göras, vilket är ett motiv till att jag valde en deduktiv ansats.

En risk med att göra en kvalitativ analys som bygger på empiri från text, från exempelvis transkriptioner eller text från läroböcker, är att man kan misslyckas med att fånga hur det ser ut i den analyserade empirin (Braun & Clarke, 2006). Det kan ske genom att det används för få textstycken och citat från empirin. Därför har det varit av stor vikt att kunna visa flera exempel i form av citat från läroböckerna, dels för att inte misslyckas med att visa ett resultat,

men också för öka trovärdigheten då det används flera citat samt en korrekt referenshantering till dessa.

En fördel med föreliggande studie hade varit att använda bilder fritt i texten vid de tillfällen de analyseras. Med hänsyn till de kontaktade bokförlagens hänvisning till upphovsrättslagen om att endast uppslag får användas har jag istället förklarat hur bilderna ser ut samt utfört korrekt referenshantering. Ett alternativ hade varit att bifoga hela uppslag, men då antalet uppslag som får användas är begränsat hade inte allt material som använts i min analys inkluderats.

Trovärdighet, tillförlitlighet, generaliserbarhet

Esaiasson et. al (2012) ger exempel på att specifika frågor kan ställas till texter för ett bra analytiskt redskap vid genomförande av kvalitativ textanalys. De menar att de specifika frågor som ställs bör avse det som undersöks i studien. I föreliggande studie formulerades frågorna som ställs till texten utifrån den övergripande forskningsfrågan samt teorier som utgjorde mitt verktyg. Således undersöks det som syftas att undersökas.

Trovärdighet och tillförlitlighet stärks då jag analyserar läroböcker som används i undervisningen idag, vilket även bidrar till en giltighet för målgruppen lärare i verksamheten samt lärarstudenter. Att det även gjordes en slumpartad undersökning på Facebook för att se vilka böcker som används i dagens undervisning skapar tillförlitlighet kring att böckerna används i dagens undervisning.

Studiens syfte och frågeställningar följer som en röd tråd genom uppsatsen och genomförandet presenteras på ett tydligt sätt för att vara trovärdigt och tillförlitligt och därmed möjligt att granska. Resultatet består av precisa citat och förklaringar av bilder från läroböckerna, vilka ligger till grund för analysen och tolkningen. Teorier och tidigare forskning som används i analys och tolkning har även dem presenterats på ett tydligt sätt. Således är resultatet trovärdigt då jag kan styrka det med tidigare forskning och teorier.

De resultat som presenteras i denna studie gäller enbart de läroböcker som granskats och jag kan inte uttala mig huruvida föreliggande resultat även gäller andra läroböcker. Jag kan heller inte uttala mig om i vilken utsträckning de olika läroböckerna de facto används i undervisningen.

Forskningsetiska principer

De fyra forskningsetiska principer som gäller för svensk forskning är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet (Vetenskapsrådet, 2002). De forskningsetiska principerna behandlar respondenter som en del av empiriinsamlingen vilket blir irrelevant i denna studie då empirin består av tryckta läroböcker och det saknas respondenter att ta hänsyn till.

Alla som skapar text, musik, bild, fotografi eller konst har automatiskt upphovsrätt till sitt verk (SFS 1960:729). Lagen innebär att upphovsmannen har ensamrätt att bestämma vad som får göras med verket som hen har skapat. Texter får användas så länge det citeras och refereras på ett korrekt sätt (Göteborgs Universitet, 2017). Samtliga bokförlag till de läroböcker som har analyserats har kontaktats för att få tillstånd enligt upphovsrättslagen att använda bilder i läroböckerna i föreliggande studie. Bokförlagen hänvisade till att använda uppslag och inte enstaka bilder i studien. Därför har jag istället valt att beskriva bilderna i text då allt material som använts av text och bild på uppslag inte innefattas i det tillåtna antalet.

Resultat och analys

I följande avsnitt presenteras och analyseras den empiri som samlats in från läroböcker i historia för årskurs 4–6, där avsnitt behandlar vikingatiden. Resultatet baseras på text samt bilder från läroböckerna. Följande avsnitt innehåller hur kvinnor och män synliggörs, eller inte synliggörs, utifrån Hirdmans tre formler inklusive en ny kategori jag kommit fram till utifrån det insamlade materialet. Fler exempel än de som redovisas här tillhörande Hirdmans tre formler återfinns i Bilaga 2, 3 och 4. Den nya kategorin kallas ”C – den könsneutrala formeln”. Inom denna kategori innefattas delar av empiri som inte identifierades tillhöra Hirdmans tre formler. Den empiri som delas in i C – den könsneutrala formeln, är där kvinnor och män och/ eller flickor och pojkar åsyftas i allmängiltiga begrepp vilka är könsneutrala och åsyftar båda könen. Samtliga exempel som kategoriserats tillhöra C, finns i bilaga 5. Ytterligare analyseras omskrivningar av kvinnor och män samt vad de tillskrivs för handlingar i de analyserade läroböckerna. Fler exempel på de omskrivningar och handlingar som tillskrivs män respektive kvinnor återfinns i Bilaga 1. Samtliga kategorier kopplas till tidigare forskning och det teoretiska ramverket.

A icke-A

Inom denna kategori beskrivs hur kvinnor inte synliggörs i läroböckerna eller inte är inkluderade och män är normbildande. Detta kopplas till vad Hirdman (2001a) beskriver som A icke-A. Följande kategori har delats in i två rubriker; *Män åsyftas i allmängiltiga begrepp* och *Berättelser om män*.

Män åsyftas i allmängiltiga begrepp

I analysen av läroböckerna framgår det vid ett flertal tillfällen att kvinnor inte är närvarande trots att allmängiltiga begrepp som ”vikingar” används. Det handlar istället bara om män. Avsnittet ”Ombord på vikingaskeppet” (Körner & Lindberg, 2012, s. 24–25) inleds med en förklaring om att vikingarna var kända för sina långa resor till sjöss med främmande länder som destination.

Vikingarna är kända för sina långa sjöresor till främmande länder. De brukade ge sig av på våren och komma tillbaka sent på hösten. (Körner & Lindberg, 2012, s. 24).

I följande citat från avsnittet beskrivs det att det var just män som var ombord på vikingaskeppen.

För att klara en lång sjöresa krävdes det att männen var modiga, starka och uthålliga. Det hände säkert att stormarna rasade i flera dagar och drev dem åt fel håll. Döden var hela tiden nära. De kunde råka i strid med främmande vikingaskepp. [...]. Män kunde spolas överbord och drunkna i det iskalla vattnet (Körner & Lindberg, 2012, s. 25).

Bilden tillhörande avsnittet visar även att det enbart är män på vikingaskeppen (Körner & Lindberg, 2012, s. 24–25). I läroboken *Koll på Vikingatiden Basbok* beskrivs det att ”Vikingarna älskade sina skepp.” (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 14). Enbart män åsyftas vilket tydliggörs med illustrationen till avsnittet som föreställer ett vikingaskepp med endast män ombord.

Många vikingar återvände aldrig till Norden. Många dog förstås i främmande land och en del stannade som soldater och väktare till mäktiga män (Körner & Lindberg, 2012, s. 29).

Ovanstående citat visar även på att det allmängiltiga begreppet vikingar används för att berätta om män. Enligt Skolverkets (2006a) granskning av läroböcker i historia visade

resultatet att det är vanligt med könsneutrala benämningar som exempelvis bönder och slavar, men att begreppen inte ses som könsneutrala då de används i sammanhang som traditionellt dominerats av män. Detta är något som även återfinns i föreliggande undersökning. Följande exempel visar att allmängiltiga begrepp används inledningsvis för att sedan anknytas till män och att det explicit skrivs ut att det är män som innefattas i de allmängiltiga begreppen.

Oden hade en egen borg i Asgård. Den borgen hette Valhall och till Valhall kom vikingarna efter döden. Men inte alla, bara de som hade dött i en strid eller varit modiga på annat sätt när de levde. Valhall beskrevs i sagorna som ett riktigt paradiset och därför önskade många män att få komma dit efter döden (Johanstiden & Hansson, 2014, s. 18).

Vikingarna såg hur kristna kungar hade makt över stora riken och många människor. De blev imponerade och ville gärna själva bli mäktiga kungar när de kom hem till Norden (Ljunggren & Frey-Skøtt, 2016, s. 37).

Ohlander menar i sin granskning (SOU 2010:10) att allmängiltiga begrepp som ”människor” eller ”medborgare” oftast identifieras som just män. I ovanstående exempel framgår det att detta även är fallet vid flertalet tillfällen i de analyserade läroböckerna.

Berättelser om män

I läroböckerna skildras flera män i olika berättelser och beskrivningar där rubrikerna tydliggör att berättelserna handlar om män. I dessa berättelser är inte kvinnor involverade. Berättelser och beskrivningar som återfinns i läroboken *Puls Historia. Grundbok* (Körner & Lindberg, 2012) är Sagan om Tor och jätten Hymer, beskrivningar om olika kungar, exempelvis Harald Blåtand, Olof Skötkonung och Olof den helige. Även läroboken *Koll på Vikingatiden Basbok* (Lindström & Wahlbom, 2005) har flertalet berättelser och beskrivningar tillägnade enbart män, exempelvis Ingvarståget, Snorre på Island, Sagan om Styrbjörn Starke, Runristare Fot och Öpir, Erik Segersäll och Sagan om Sigurd Fafnesbane. En rubrik i läroboken *Utkik Historia 4–6* är ”Missionären Ansgar i Norden” (Johanstiden & Hansson, 2014, s. 21). Att det är många berättelser om män utan kvinnor närvarande kan bero på det Danielsson Malmros (2012) skriver i sin avhandling; att kvinnorna i viss mån är osynliga och att det inte alltid finns en berättelse om kvinnor. Hirdman (2001b) förklarar att perspektivet ”Och – Tilläggets historier” innebar att historien kompletterades med kvinnor, men att det blev problematiskt då kvinnor inte förekommit i lika stora roller som män i historien och således inte haft samma möjligheter att representeras.

I ett avsnitt i läroboken *Utkik Historia 4–6* (Johanstiden & Hansson, 2014) berättas det om gudarna som kallas för asar. Till skillnad från de andra läroböckerna som har analyserats i denna studie nämns inga kvinnliga asagudar.

Asarnas hem kallades för Asgård. Där bodde Oden, Tor, Frej, Tyr, Ull och alla de andra gudarna, som människorna berättade om. Oden, Tor och Frej var de finaste gudarna i Asgård (Johanstiden & Hansson, 2014, s. 17).

Det finns även en bild kopplad till avsnittet om asarna, en målning av Tor kallad ”Tors strid med jättarna”, målad 1872 av Mårten Eskil Winge (Johanstiden & Hansson, 2014, s. 17). Runt Tor ses andra män och djur.

På samma uppslag i läroboken *Utkik Historia 4–6* (Johanstiden & Hansson, 2014) berättas det även om en grav som hittades i Danmark år 1952. I graven fanns en man som levde cirka 500 år före vikingatiden.

På bilden ser du kroppen av en man som levde cirka 500 år före vikingatiden. Man hittade kroppen i en mosse i Danmark 1952. Mossens egenskaper har gjort att manskroppen inte har

ruttnat bort. Arkeologerna har undersökt kroppen noggrant och de har kommit fram till att mannen har dött av ett långt skärsår på halsen (Johanstiden & Hansson, 2014, s. 17).

I avsnittet vikingatiden i läroboken *Utkik Historia 4–6* (Johanstiden & Hansson, 2014) nämns inget om gravar innehållandes kvinnor. Övriga läroböcker i föreliggande studie har avsnitt om gravar som tillhörde både män samt kvinnor, därför tolkas ovanstående citat skapa ett osynliggörande av kvinnan då andra läroböcker synliggör kvinnan i dessa sammanhang. Skolverkets (2006b) granskning av läroböcker visade att majoriteten av de granskade läroböckerna har ett osynliggörande av kvinnor i sammanhang som skulle kunna inkludera kvinnor och deras erfarenheter. Att det enbart nämns män i ett avsnitt som skulle kunna inkludera kvinnor återfinns således också i min analys.

Således finns det avsnitt i läroböckerna där det enbart handlar om män och att kvinnor exkluderas i vissa avsnitt. Det sker både implicit, där allmängiltiga begrepp används för att berätta om män under vikingatiden, men också mer explicit, genom att det ges specifika rubriker som visar att avsnittet handlar om män. Samtliga exempel där empirin delats in i formeln A – icke A finns i Bilaga 2.

A – a

I följande kategori beskrivs den empiri som tolkas vara det Hirdman (2001a) beskriver som A – a. Inom denna formel ses kvinnan i förhållande till mannen som en ofullständig man. Mannen är normen och kvinnan ses vara ofullständig då hon saknar det mannen har, exempelvis mannens intelligens, kunskap eller förstånd och har således mindre makt än vad mannen har. Följande kategori har delats in i två rubriker; *Kvinnan – Den ofullständiga mannen* och *Kvinnan i fokus – men ändå män*.

Kvinnan – Den ofullständiga mannen

Vid flera tillfällen i de analyserade läroböckerna ses kvinnan som den ofullständiga mannen och innehar således lägre status och mindre makt än män. I följande citat inkluderas kvinnan då hon ses som en del av familjen. Det beskrivs dock att en hövding styrde i byn, vilket kan tolkas som att kvinnan aldrig erhöll den positionen som innebar makt då hövdingar var män.

Vikingarna bodde i små byar med sina familjer och sina djur, och varje by hade en hövding som alla de andra måste lyda (Körner & Lindberg, 2012, s. 16).

Ovanstående citat är från inledningen av kapitlet i *PULS Historia. Grundbok* (Körner & Lindberg, 2012). I senare avsnitt nämns kvinnan i sammanhang där det skrivs om familjen, men inte initialt i läroboken där ovan citat har hämtats.

I första citatet nedan tydliggörs det att kvinnan ses som ofullständig mannen då kvinnan enbart följde med på vissa resor och att hon annars stannade hemma och skötte arbetet på gården. Att de skulle göra ett viktigt arbete genom att sköta gården beskrivs inte vidare i det avsnitt som kallas ”På gården” (Johanstiden & Hansson, 2014, s. 15). Dessutom ges vikingafärder och vikingaresor ett större utrymme i avsnittet i läroboken vilket kan tolkas som att vikingaresor värderas högre (Johanstiden & Hansson, 2014). I det kommande citatet åskådliggörs även att begreppet vikingar inte innefattar kvinnor och barn. Att kvinnor inte dög i strid åskådliggörs även i *Koll på Vikingatiden Basbok* (Lindström & Wahlbom, 2005) när vikingafärderna beskrivs. Flickan Gyda som nämns i citatet är en karaktär som i läroboken inkluderas i flera avsnitt.

Varför lämnade så många män sina gårdar, kvinnor och barn? [...]. En del vikingar hoppades att de skulle hitta nya platser att slå sig ner på under sina resor. På sådana resor hände det att

kvinnor och barn följde med. De stannade annars kvar hemma och skötte arbetet på gårdarna (Johanstiden & Hansson, 2014, s. 18).

Gyda skulle knappast ha varit med på ett vikingatåg. Det var mest unga män som gav sig ut på de farliga resorna. De ville få rikedom och ära. Resorna kunde ta flera år. På runstenar kan man läsa om vikingatåg och män som aldrig kom hem (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 13).

Således förklaras det varför kvinnor inte är närvarande vid avsnitt om vikingafärder som identifierades under tidigare nämnda kategorin A – icke A; det var bara män som for iväg. Fortsättningsvis visar exemplet nedan att kvinnan var otillräcklig i att till exempel försvara samhället de bodde i.

Kvinnor och barn, kor och grisar tog skydd bakom stenmuren i borgen medan männen stred mot fienden (Körner & Lindberg, 2012, s. 33).

I citatet ovan jämföras kor och grisar med kvinnor och barn. Däremot kan det innebära att kvinnor och barn skötte om gården när männen var ute i strid vilket tydliggjorts i samtliga läroböcker. Det kan ytterligare tolkas att det är därför de tog skydd i egenskap av att skydda gården och dess kreatur. Detta uttrycks dock inte i avsnittet som citatet är hämtat från (Körner & Lindberg, 2012).

Inom begreppet träl inbegrips enligt läroboken *PULS Historia. Grundbok* (Körner & Lindberg, 2012) att både män och kvinnor var trälar. Vidare under samma avsnitt finns ett androcentriskt inslag. Trots att det beskrivs att både män och kvinnor var trälar, ses mannen som norm och kvinnan utesluts ur begreppet då pronomet honom används. Illustrationen till avsnittet förstärker intrycket av att män var trälar, då två män är avbildade; en träl och hans husbonde.

Men en klok husbonde var rädd om sina trälar. En frisk och stark träl var en värdefull arbetare, och om han såldes kunde man få två oxar för honom. Trälkvinnornas barn tillhörde husbonden, och han kunde sälja eller ge bort dem om han ville (Körner & Lindberg, 2012, s. 21).

I citatet nedan ses kvinnan ofullständig mannen då det maskulina plagget byxor lyfts fram som något kvinnan inte har.

Kvinnor hade inte byxor under vikingatiden. Då var det stor skillnad på hur kvinnor och män klädde sig (Lindström & Wahlbom, 2005 s. 22).

Ett av de perspektiv Hirdman (2001b) använder för att beskriva kvinnans roll i historieskrivningen är ”Hur – Eländets eller idyllens historier”. Inom perspektivet påvisas kvinnors underordning vilket även råder i de sammanhang som synliggjorts i det här avsnittet. Således tolkas samtliga citat i detta avsnitt i enlighet med detta perspektiv då kvinnor presenteras som en sämre sort än män, vilket är karaktäristiskt både för perspektivet ”Hur – Eländets eller idyllens historier” samt formeln A – a.

Kvinnan i fokus – men ändå män

I ett antal avsnitt i de analyserade läroböckerna nämns och fokuseras kvinnor mer än i andra avsnitt. Trots detta inkluderas även män i dessa avsnitt. Ett avsnitt i läroboken *PULS Historia. Grundbok* (Körner & Lindberg, 2012) handlar om husmor, vilket beskrivs som husbondens fru.

Husmor är husbondens fru (Körner & Lindberg, 2012, s. 20).

Kvinnan kan ses som ofullständig, då hon enbart bestämde på gården om husbonden och andra män var ute på vikingatåg.

När husbonden och de andra männen var ute på vikingatåg var det husmor som bestämde på gården. Hon såg till att de som var kvar där hemma skötte sina arbeten, och att det fanns mat åt alla (Körner & Lindberg, 2012, s. 20).

Vidare berättas det om vilken betydelse husmors nycklar och halsring av guld hade, att hon bestämde på gården och hade makt. På samma uppslag finns en illustration av en hövding, hövdingens fru och barn. Bildtexten tillhörande illustrationen handlar om hövdingens fru, även kallad husmor och på vilket sätt hon var betydelsefull, dock avbildas hon ändå tillsammans med mannen (Körner & Lindberg, 2012).

Hövding med fru och barn. Hövdingens fru var en betydelsefull person i trakten eftersom hon var husfru på vikingagården (Körner & Lindberg, 2012, s. 21).

Att husmor beskrivs som husbondens fru och att en kvinna benämns som hövdingens fru kan tolkas som ett underläge gentemot husbonden och hövdingen, och att hon ses som hövdingens eller husbondens egendom. Detta kan liknas vid ”De gömda och glömda kvinnorna”, ett av de perspektiv Hirdman (2001b) använder för att beskriva hur kvinnor framställts i historieskrivningen som passiva, då de nämns i relation till mannen.

I ett uppslag i läroboken *PULS Historia. Grundbok* (Körner & Lindberg, 2012) som handlar om upptäckter och vikingarnas riken berättas det om de två kvinnorna Frejdis Eriksdotter och Gudrid Torbjörnsdotter i en bildtext.

I dag är Leif Eriksson den mest kände av vikingarna som reste till Amerika. Men långt in på medeltiden var hans syster Frejdis Eriksdotter och en kvinna som hette Gudrid Torbjörnsdotter lika kända. De försökte grunda en koloni i det nya landet (Körner & Lindberg, 2012, s. 29).

Illustrationen tillhörande bildtexten visar två kvinnor varav en håller ett barn och i bakgrunden syns tre män. Trots att bildtexten berättar om två kvinnor, och nämner en man, illustreras ändå fler män än kvinnor i illustrationen. Enligt Hirdmans (2001b) perspektiv ”Och – Tilläggets historier” framställs kvinnor som komplement till männens historia, vilket på ett sätt blir problematiskt då det inte förekommit kvinnor i lika stora roller i lika hög grad som män. Till ovan nämnda exempel åskådliggörs detta då fler män än kvinnor är avbildade i illustrationen, men också att illustrationen samt bildtexten ses som ett tillägg till resterande text som handlar om vikingarnas upptäckter.

Under rubriken ovan, A – icke A, beskrivs att en av de analyserade läroböckerna inte nämnde några kvinnliga asagudar. Det finns även en tendens i läroböckerna att kvinnliga asagudar inte nämns i lika stor utsträckning som manliga asagudar, eller att de kvinnliga asagudar som beskrivs nämns i sammanhang med män. Således tolkas detta vara ett A – a förhållande att kvinnan inte är tillräcklig mannen, som utgör normen; hon måste kompletteras med mannen. Under avsnittet ”Asagudarna” i *Upptäck Historia: Lgr 11* (Ljunggren & Frey-Skött, 2016) berättas det om gudarna Tor, Idun, Oden, Freja och Loke. När den kvinnliga asagudinnan Idun beskrivs nämns en man, Loke, medan de manliga gudarna står för sitt eget innehåll och inga kvinnor nämns i deras beskrivningar. Nedan följer två citat, ett citat där Loke beskrivs och ett citat där Idun beskrivs.

Loke halvguden – Loke var till hälften jätte och till hälften gud. Loke var mycket opålitligt, mäktigt och trollkunnig. Loke var den som orsakade mest bekymmer för gudarna, men han var

skicklig på att hitta lösningar på allt han ställde till med. Han kunde förvandla sig till olika djur (Ljunggren & Frey-Skött, 2016, s. 44).

Idun – Idun var en gudinna som varje dag gav gudarna äpplen att äta. När gudarna åt äpplena förblev de unga och friska. Den lömske Loke lurade en gång Idun att gå utanför Asgård. Där blev hon fångad av jätten Tjaste som själv ville äta Iduns äpplen. Utan sina äpplen blev nu asagudarna snabbt gamla och trötta. De tvingade Loke att hämta tillbaka Idun. Loke förtrollade sig till en falk, hittade Idun och förvandlade henne till en nöt som han tog i näbben och flög hem till Asgård med (Ljunggren & Frey-Skött, 2016, s. 44).

I läroboken *PULS Historia. Grundbok* (Körner & Lindberg, 2012) beskrivs Freja i samband med sin bror Frej, vilket rubriken ”Frej och Freja” förtäljer. Däremot ges en knaper beskrivning vad gäller Freja. På illustrationen till avsnittet finns Freja avbildad och ges ett större utrymme än vad hon ges i texten.

Guden Frej (eller Frö) hade makt över allt sådant som hade med mat, fruktsamhet och växande att göra. Därför bestämde han också över vädret. Frej var bror till Freja, kärlekens gudinna (Körner & Lindberg, 2012 s. 35).

Således finns det avsnitt i de analyserade läroböckerna där kvinnan ses som ofullständig mannen, då kvinnan i flera sammanhang nämns tillsammans med en eller flera män trots att hon ska vara i fokus. Fler exempel där kvinnan och mannen representeras i formeln A – a finns i Bilaga 3.

A – B

Inom denna kategori beskrivs hur kvinnan representeras i formeln A – B i de analyserade läroböckerna. Hirdman (2001a) menar att i denna formel ses kvinnan som annorlunda gentemot mannen och att de är särskilda från varandra.

Skilda sysslor, skilda kön

Genomgående i de analyserade läroböckerna särskiljs kvinnan och mannen när olika sysslor beskrivs. Under A-icke A visades mäns sysslor då allmängiltiga begrepp som i egentlig mening åsyftar båda könen användes för att beskriva mäns sysslor. Begreppen fick således manlig betydelse. I följande citat synliggörs både kvinnors och mäns sysslor och de ses som särskilda från varandra.

Männen fiskade och jagade. De byggde hus, fiskebåtar och vikingaskepp. Pojkarna fick hjälpa till i byns smedja så fort de orkade lyfta en slägg. Där lärde de sig att smida järn till vapen och verktyg. Kvinnorna hade hand om hemmet. Alla flickor lärde sig tidigt att laga mat, baka bröd, väva och sy kläder och skor. De fick också hjälpa till att passa småsyskonen och vårda gamla och sjuka (Körner & Lindberg, 2012, s. 18).

I läroboken *Upptäck Historia: Lgr 11* (Ljunggren & Frey-Skött, 2016) beskrivs både husbonden, husfrun samt barnen under skilda rubriker. Citatet om husbonden beskrivs under rubriken ”Husbonden var gårdens ägare” (Ljunggren & Frey-Skött, 2016, s. 28).

Gårdens ägare kallades för husbonde. Han brukade ättens mark och var en fri man. [...]. Husbonden ledde arbetet på gården. Han skötte inte bara åkrarna utan även byteshandeln med varor och han deltog på tinget (Ljunggren & Frey-Skött, 2016, s. 28).

Husfrun beskrivs under rubriken ”Husfrun var hushållets chef” (Ljunggren & Frey-Skött, 2016, s. 28).

Husbondens hustru kallades husfru. Hon var hushållets chef, ledde hushållsarbetet och arbetet med djuren som skulle mjölkas. Husfrun bar nycklar av brons och järn. [...]. Nycklarna visade att hon hade mycket makt. Om hennes man var ”ute i viking” eller borta på annat håll så var det husfrun som bestämde på gården (Ljunggren & Frey-Skøtt, 2016, s. 28).

Vidare beskrivs barnen under rubriken ”Barnen var som små vuxna” (Ljunggren & Frey-Skøtt, 2016, s. 29).

Flickor tog hand om småsyskon och hjälpte sin mamma. Pojkarna arbetade tillsammans med sin far med olika sysslor på gården (Ljunggren & Frey-Skøtt, 2016, s. 28).

Att både män och kvinnor samt flickor och pojkar beskrivs som åtskilda från varandra går i linje med Gustafssons (2017) resultat i hans analyser av läroböcker. Han menar att framställningar av familjer där kvinnor skildras har ökat, vilket även ses i ovanstående citat.

Att kvinnors samt mäns sysslor delas upp åskådliggörs även i läroboken *Koll på Vikingatiden Basbok* (Lindström & Wahlbom, 2005). Den ena rubriken, ”Det var fint att vara smed” handlar om en smed och den andra rubriken ”Att väva tyg” handlar om att väva tyg. Smedens sysslor beskrivs och läsaren får reda på att det är en man, då smeden benämns med det personliga pronomenet ”han” (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 25).

På vikingatiden var smeden en mycket viktig person. Han värmde upp järn och formade det till saker som svärd, knivar, yxor, grytor, lås och nycklar (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 25).

I rubriken ”Att väva tyg” beskrivs det inte i första hand att det var kvinnor som vävde, men det styrks senare i texten.

Det var mest kvinnor som gjorde tyg. Flickor som Gyda fick säkert hjälpa till. Av tyget sydde man kläder (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 25).

Att det skrivs ut i text, smeden i manlig betydelse samt att kvinnan vävde, förstärker intrycket att dessa sysslor skilde sig åt mellan könen med illustrationerna till avsnittet. En man är avbildad som smed bredvid avsnittet om smedjan och en kvinna syns väva på illustrationen till avsnittet om att väva tyg. Det beskrivs även i läroboken att kvinnor och män hade olika sysslor på gården vilket förstärker att de är särskilda från varandra. Nedan följer ett exempel som visar att kvinnor och män arbetade tillsammans. Först ses de som särskilda, men det påvisas i slutet av citatet att de med vissa sysslor hjälptes åt.

Kvinnor och män hade ofta olika sysslor på gården. Kvinnor spann tråd av fårens ull och vävde tyg. Männen högg timmer, snickrade och slaktade. När det var mycket att göra, som vid skörden, fick man hjälpas åt (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 19).

Att män och kvinnor hade olika sysslor uttrycks även mer implicit i olika avsnitt där de inte direkt ställs mot varandra. Ett exempel är i en kort berättelse i läroboken *PULS Historia. Grundbok* som heter ”Inne i värmen” (Körner & Lindberg, 2012, s. 22) som beskriver hur det kunde se ut en kväll på en vikingagård. Det beskrivs bland annat att männen berättar om sina vikingatåg och kvinnorna lagar mat i en stor järngryta. Beskrivningarna sker inte direkt efter varandra som i ovan citat utan mer invävt i texten, likt en berättelse.

Särhållandet mellan kvinnor och män yttras även i text i läroboken *PULS Historia. Grundbok* (Körner & Lindberg, 2012) under rubriken ”Vad hittar man i gravarna?”.

Och de har funnit att rika män fick med sig många olika saker i graven: svärd, glasbägare, mat och knivar, ja till och med slavar och hästar. I kvinnogravarna har de även hittat smycken, vackra spännen och kammar (Körner & Lindberg, 2012, s. 33).

Kvinnor och män ses som särskilda i ovanstående avsnitt då båda typer av gravar beskrivs. Detta till skillnad från det citat om gravar i läroboken *Utkik Historia 4–6* (Johanstiden & Hansson, 2014) som kategoriserades under formeln A – icke A. En grav där en man blev begravnen beskrevs, men ingenting om gravar där det funnits kvinnor.

Citatet nedan visar i text att det var män som höll i fester. Däremot synliggörs kvinnan i illustrationen till avsnittet då både män och kvinnor är deltagare i festen och är avbildade (Ljunggren & Frey-Skött, 2016). Det påvisar en kontrast mot texten, om att festerna skulle vara enkönade, och både kvinnor och män är inkluderade.

Mäktiga män ställde ibland till med stora fester, som kallades gillen. Då bjöd de in personer för att få deras hjälp och stöd i framtiden. De skröt säkert för varandra om sina äventyr, gjorde affärer eller planerade segelfärder (Ljunggren & Frey-Skött, 2016, s. 31).

Däremot synliggörs det i avsnittet i *Upptäck Historia: Lgr 11* (Ljunggren & Frey-Skött, 2016) där både kvinnor och män är deltagare i festen och är avbildade. Tre av fyra kvinnor på bilden är avbildade med ryggen mot betraktaren vilket ses som exkluderande och de ses inte vara en del av läsarens sociala grupp. De avbildade männen och en kvinna ses vara mer inkluderande (Björkvall, 2012). Således kan de avbildade kvinnorna och männen tolkas som särskilda i avseende på identifikation.

Således beskrivs kvinnan och mannen som särskilda när deras sysslor beskrivs. Kvinnor och flickor utförde vissa sysslor och män och pojkar utförde andra sysslor än det kvinnorna gjorde och de sysslorna särskiljs i text. Särhållandet sker även vid andra sammanhang. Det Hirdman (2001b) menar att ”Varför”-perspektivet är den historieskrivning som belyser både män och kvinnor. Hon menar även att kvinnors sociala underordning i förhållande till mannen bör problematiseras för att det ska kallas för genushistoria. Detta sker inte i de analyserade läroböckerna, däremot ses de som särskilda från varandra och nämns i förhållande till varandra. Fler exempel på hur kvinnor och män ses som särskilda från varandra återfinns i Bilaga 4.

C – Den könsneutrala formeln

Inom denna kategori presenteras exempel på hur läroböckerna använder allmängiltiga begrepp med könsneutral betydelse där båda könen åsyftas. ”C – den könsneutrala formeln”, är en ny kategori som behövdes för att dela in det empiriska materialet. I samtliga läroböcker används allmängiltiga begrepp tillskrivna människor. Vissa med manlig betydelse och vissa med könsneutral betydelse. Nedan följer exempel där begreppen åsyftar båda kön och därmed ses som könsneutrala.

I de analyserade läroböckerna åsyftar samtliga böcker båda könen när de använder allmängiltiga begrepp om en grupp människor i samband med att deras trosuppfattning förklaras. I läroboken *Utkik Historia 4–6* (Johanstiden & Hansson, 2014) används begreppet människor på följande sätt.

För att förstå människor under vikingatiden måste vi också veta något om deras tro (Johanstiden & Hansson, 2014, s. 16).

Människorna trodde förr att gudarna kunde hjälpa dem när de hade det svårt. Då gällde det att få gudarna att lägga märke till dem. Därför offrade människorna (Johanstiden & Hansson, 2014, s. 17).

Begreppet folk används också, när det berättas om blot och böner (Körner & Lindberg, 2012). På bilden till avsnittet representeras båda kön vilket förstärker att begreppet folk åsyftar båda kön. I läroboken *Koll på Vikingatiden Basbok* (Lindström & Wahlbom, 2005) används begreppet vikingar som ett könsneutralt begrepp för att berätta om deras tro. Även begreppet människor används.

Vikingarna trodde på många olika gudar. De kallade sina finaste gudar för asar och därför kallar vi deras religion för asatro. Vikingarna trodde att gudarna styrde över hur det skulle gå för världen och människorna (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 39).

Att blota till gudar var en del av just asatron och att både män och kvinnor var troende åskådliggörs då blot beskrivs i läroboken *Koll på Vikingatiden Basbok* (Lindström & Wahlbom, 2005).

Människorna hoppades att gudarna skulle ge dem rikedom, lycka och seger. Ett sätt att hålla sig väl med gudarna var att ge dem gåvor och offra djur till dem. Detta kallades att blota till gudarna. Vid riktigt stora blotfester kunde man till och med offra människor (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 40).

Begreppet människor används och både män och kvinnor ses delta i en blotfest (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 40–41). Således ses begreppet vikingar innefatta både kvinnor och män då deras tro beskrivs. Ytterligare används begreppet vikingar som ett könsneutralt begrepp i läroboken *Upptäck Historia: Lgr 11* där trosuppfattningen beskrivs under rubriken ”Vad trodde människorna på?” (Ljunggren, Frey-Skött, 2016, s. 42). Begreppet människorna åsyftar båda kön.

Som tidigare beskrivet har flera av läroböckerna särskilt kvinnors sysslor från mäns sysslor i texten. Innan denna uppdelning sker i läroboken *PULS Historia. Grundbok* (Körner & Lindberg, 2012) beskrivs dock människor överlag där både män och kvinnor åsyftas.

Människorna på vikingatiden var bönder. De bodde tillsammans i byar, som här på bilden. I varje gård bodde en familj, och till familjen räknades också husbondens föräldrar och andra släktingar (Körner & Lindberg, 2012, s. 18).

I läroboken *Koll på Vikingatiden Basbok* (Lindström & Wahlbom, 2005) uttrycks det även att alla människor som levde under vikingatiden kallas för vikingar. Vilket även förstärks med en bild av en kvinna, ett barn (flicka) samt en man.

Idag brukar vi kalla alla människor som levde under vikingatiden för vikingar. Från början var det bara de män som seglade ut i världen på sina vikingaskepp som kallades vikingar (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 5).

Upptäck Historia: Lgr 11 (Ljunggren & Frey-Skött, 2016) förtydligar även att när de pratar om människor så menar de personer av båda könen.

Under vikingatiden levde de flesta hela sitt liv runt sin gård. Där arbetade och levde familjen tillsammans. Man odlade sin jord, man hade husdjur, man jagade och fiskade. Men ibland for man iväg till fester, marknader och tinget. Några män for iväg på vikingatåg. Men de flesta stannade hemma för att sköta sin gård (Ljunggren & Frey-Skött, 2016, s. 26).

Att båda kön åsyftas syns även i illustrationen till avsnittet då det finns både kvinnor, män och barn avbildade samt att begreppet familj används och att de visar vilka som ingick i familjen. I tre av de analyserade läroböckerna ses det som att det enbart var män ute på vikingatåg, men

i läroboken *Upptäck historia: Lgr 11* (Ljunggren & Frey-Skött, 2016, s. 35) används begreppet vikingar som könsneutralt då kvinnor är med i illustrationen till avsnittet och inkluderas därmed i begreppet. Till skillnad från när begreppen var allmängiltiga, men ändå åsyftade män (A – icke A), finns det här ett könsneutralt mönster, som visar kvinnor avbildade i illustrationer i samspel med texten. Det som beskrivs av allmängiltiga begrepp som åsyftar båda könen ses heller inte som traditionellt manliga eller traditionellt kvinnliga, och blir därför könsneutrala. Fler exempel på hur allmängiltiga begrepp åsyftar båda könen återfinns i Bilaga 5.

Omskrivningar och handlingar

I följande avsnitt görs en övergripande analys angående vilka omskrivningar och handlingar som tillskrivs män och kvinnor i läroböckerna. All empiri har delats in i ovanstående formler och teman som bygger på Hirdmans (2001a) formler samt den nya kategorin jag skapade, ”C – den könsneutrala formeln”. Följande avsnitt ger en överblick med fokus på sysslor, platser och egenskaper.

Omskrivningar

De uttryck som används i beskrivningar av män och kvinnor bidrar till hur deras kön görs. De normer och uppfattningar om hur män och kvinnor ska vara skapas och bibehålls enligt Butler (2007) genom språket och upprepningar av språket. De uttryck som används för att beskriva män ter sig annorlunda än det språk som används för att beskriva kvinnor, bland annat tillskrivs män i sammanhang där män agerade, exempelvis vikingafärder, som skickliga samt duktiga.

Sista delen av järnåldern kallas för vikingatiden. Vikingarna var skickliga sjömän och handelsmän. De reste både till Nordamerika och till Asien. De gjorde även plundringståg och var fruktade av andra människor (Johanstiden & Hansson, 2014, s. 23).

Att män var de som var ute på vikingafärder har tydliggjorts i tre av fyra läroböcker. Således när de nämns i sammanhang med manlig betydelse i de analyserade läroböckerna, som vikingafärder, tolkas det att män åsyftas. Vidare fokuseras främst utseendet på de kvinnor som beskrivs. Attribut till kvinnorna beskrivs i form av vad de hade, samt inte hade på sig för kläder, men också att kvinnors utseende beskrivs t.ex. att hon var vacker, vilket inga män beskrivs som i läroböckerna. Klädesplaggen kvinnorna hade på sig beskrivs också just som vackra och att de t.ex. hade vackra halsband och fina kläder. Hirdman (1988) menar att vissa egenskaper tillskrivs som manliga och vissa tillskrivs som kvinnliga vilket skapar normer om vad som är manligt och kvinnligt. Det skapar ett isärhållande där en viss hierarki skapas då det ena könet skiljs från det andra; att kvinnors utseende fokuseras på visar en norm om att kvinnan objektifieras. Hirdman (1988) menar att det är mer accepterat för en kvinna att besitta det som tillskrivs mannen, än om kvinnor skulle besitta det som traditionellt tillskrivs kvinnor. Med hänvisning till citatet nedan, så skrivs det exempelvis inte ut att män inte hade kjolar på sig. På detta vis syns den hierarki och makt som mannen innehar då han är normgivande.

Kvinnor hade inte byxor under vikingatiden. Då var det stor skillnad på hur kvinnor och män klädde sig (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 22).

I läroboken *Upptäck Historia: Lgr 11* (Ljunggren & Frey-Skött, 2016, s. 28) beskrivs husbonden som gårdens ägare och husfrun som hushållets chef. Båda kön ges lika mycket utrymme under detta avsnitt och båda finns avbildade i illustrationer. Kvinnan beskrivs som att hon bar nycklar som innebär makt vilket gör att hennes makt förtydligas i texten. Till

mannen används inget han hade på sig för att symbolisera makt utan det tydliggörs genom hans ägarskap av gården samt att han fick sitta med i tinget och döma. Ytterligare står det i bildtexten till bilden av husbonden om hans yxa och vad den användes till, medan det under bilden på kvinnan främst står om vad hon bar för kläder. Även här syns det som tidigare nämndes att utseendet är en del av att beskriva kvinnan.

Män beskrivs även i läroböckerna som krigare, som sura, argsinta, fruktansvärda, hänsynslösa och vilda (Se Bilaga 1).

Plötsligt hörs skrik när vilda män anfaller din by med svärd och yxa i händerna (Ljunggren & Frey-Skött, 2016, s. 33).

Hemska berättelser från de som överlevde vikingarnas plundringar spred sig i Europa. Vikingarna fick ett rykte om sig som fruktansvärda och hänsynslösa krigare (Ljunggren & Frey-Skött, 2016, s. 33).

Styrbjörn kallades nu för Styrbjörn Starke, för han var så argsint och stark (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 17).

Kvinnor å andra sidan, beskrivs inte med sådana egenskaper. Det enda som skulle kunna liknas vid de omskrivningar som männen fått är när det berättas om dödsgudinnan Hel.

Under jorden fanns dödsriket med den otäcka dödsgudinnan Hel (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 38).

Både män och kvinnor beskrivs inneha makt i läroböckerna. Män i form av att de var kungar, stormän och ägare av gårdar, men även i form av egenskaper som att vara viktig, stark och som en person som bestämmer. Kvinnor beskrivs vara hushållets chef och att de bestämde när mannen var bortrest samt att hon var betydelsefull (Se Bilaga 1). På bilden till ett avsnitt i läroboken *PULS Historia. Grundbok*, som handlar om hövdingens fru, finns hövding med fru och barn avbildade (Körner & Lindberg, 2012, s. 21). Den vertikala kameravinkeln är i ett öga-mot-öga-perspektiv vilket representeras som att det mellan betraktaren och den avbildade råder en maktbalans (Björkvall, 2012). Vidare visar den horisontella kameravinkeln att kvinnan är avbildad från ett sidoperspektiv vilket innebär att den avbildade inte är en del av betraktarens sociala grupp (Björkvall, 2012). Mannen och barnet ses däremot i ett framifrån-perspektiv och ses därför som inkluderande. Att kvinnan inte ses som en del av betraktarens värld utan som exkluderad gör att betraktaren inte kan identifiera sig på samma vis med kvinnan.

Handlingar

Enligt Gustafssons (2017) resultat förekommer manligt kodade individer i alla miljöer och situationer som återfinns i de läroböcker han analyserade. De återfinns i hemmet, plundrande på främmande platser samt inomhus och utomhus. Ytterligare förekommer kvinnligt kodade individer i huvudsak inomhus, men även utomhus då de ses i närheten av hemmet (Gustafsson 2017). Det åskådliggörs även i de analyserade läroböckerna både angående vad som tillskrivs vara kvinnors och mäns sysslor, men även hur de illustreras i bilder. Kvinnor beskrivs ofta utföra hushållsnära tjänster som spinna ull, sköta arbetet på gården när männen var borta, att de vårdade och omhändertog familjen, att de lagade mat och tvättade kläder (Bilaga 1). Detta i motsats till männen som ofta åskådliggörs på främmande platser vid vikingafärder, men också sådant tillhörande vikingafärderna, exempelvis att de kunde segla, de byggde skepp, de seglade ut i världen samt plundrade och skaffade sig förmögenheter (Bilaga 1). Hirdman (1988) beskriver att vissa sysslor, platser och egenskaper tillskrivs som manliga och att det finns sysslor, platser och egenskaper som tillskrivs kvinnliga, vilka blir till stereotypa

uppfattningar. Kvinnor ses i läroböckerna ofta utföra sysslor i eller i anslutning till hemmet och män ses oftare utanför hemmet och på främmande platser i form av vikingatåg. Dikotomi speglar främst ett motsatsförhållande, men läroböckerna påvisar att det finns dikotoma förhållanden mellan egenskaper, platser och sysslor som tillskrivs män respektive kvinnor. En illustration över ett uppslag i läroboken *Upptäck Historia: Lgr 11* (Ljunggren & Frey-Skött, 2016), beskrivs gården, som författarna väljer att kalla för människornas centrum, är samtliga kön representerade i aktiviteter på gården. Fokus för bilden är en kvinna och en man där kvinnan ses som aktiv genom en handrörelse och mannen avbildas som passiv. Björkvall (2012) menar att utifrån makthänseende så tilldelas den aktiva interaktören mer symbolisk handlingskraft. Det åskådliggörs även i bilden då mannen avbildas med en längre distans till betraktaren vilket leder mer fokus till kvinnan. Det kan tolkas som att kvinnan är i fokus på gården och att det är hon som innehar en högre maktposition än mannen.

Flickan Gyda är en karaktär läsaren får följa genom läroboken *Koll på Vikingatiden Basbok* (Lindström & Wahlbom, 2005). När Gyda introduceras så avbildas hon utifrån en vertikal kameravinkel i ett öga-mot-öga-perspektiv och det råder maktbalans mellan den avbildade Gyda och betraktaren (Björkvall, 2012). Vidare ses Gyda i ett framifrån-perspektiv vilket ses vara inkluderande och en identifikationsfaktor för läsaren då hon ses som en del av betraktarens värld eller sociala grupp. Således ges exempel på hur flickor kan identifiera sig med Gyda. Flickan Gyda kan även tolkas som ett sätt att lyfta fram flickor i läroboken då hon förekommer vid flera tillfällen.

Vidare beskrivs inte män enbart vara på främmande platser, utan även i anslutning till hemmet och sysslor som är förbundna till hemmet. Män beskrivs hugga timmer, snickra och att de bjuder på fest (Bilaga 1).

Männen högg timmer, snickrade och slaktade (Lindström & Wahlbom, 2005, s. 17).

Att de bjöd på fest beskrivs både i läroboken *PULS Historia. Grundbok* (Körner & Lindberg, 2012) och *Upptäck Historia: Lgr 11* (Ljunggren & Frey-Skött, 2016).

För att riktigt fira hemkomsten samlade varje hövding sina män till en stor fest hemma på gården (Körner & Lindberg, 2012, s. 27).

Mäktiga män ställde ibland till med stora fester, som kallades gillen. Då bjöd de in personer för att få deras hjälp och stöd i framtiden. De skröt säkert för varandra om sina äventyr, gjorde affärer eller planerade segelfärder (Ljunggren & Frey-Skött, 2016, s. 31).

I avsnittet i *PULS Historia. Grundbok* (Körner & Lindberg, 2012) som beskriver festen finns ingen bild till avsnittet eller något i texten som indikerar att kvinnor var närvarande. Däremot synliggörs det i avsnittet i *Upptäck Historia: Lgr 11* (Ljunggren & Frey-Skött, 2016) där både kvinnor och män är deltagare i festen och är avbildade. Således visar läroboken *Upptäck Historia: Lgr 11* (Ljunggren & Frey-Skött, 2016) att dessa fester inte var så enkönade som det beskrivs i läroboken *PULS Historia. Grundbok* (Körner & Lindberg, 2012).

Omskrivningar och handlingar som tillskrivs kvinnor och män kan ses som traditionella föreställningar om hur kvinnor och män bör vara, hur de bör se ut och vad de bör göra. Dessa föreställningar ses inneha dikotoma förhållanden då män tillskrivs en viss typ av platser, egenskaper och sysslor och kvinnor en annan typ av platser, egenskaper och sysslor. Det finns dock exempel på avsnitt av läroböcker där normen för de dikotoma förhållanden bryts, då kvinnor inkluderas på platser samt utför sysslor och beskrivs på ett sätt som inte tillhör normen i de analyserade läroböckerna. Omskrivningar och handlingar visar således liknande resultat som den empiri som delades in i formlerna "A – icke A", "A – a", "A – B" samt "C –

den könsneutrala formeln”. Omskrivningar och handlingar likt formlerna visar att kvinnor och män kan beskrivas på olika sätt, androcentriskt, normativt eller mer könsneutralt.

Diskussion

Syftet med den här studien har varit att utifrån ett genusperspektiv analysera hur kön görs i läroböcker i ämnet historia, specifikt avsnitt om vikingatiden. Resultatet är tydligt; kön görs på flera sätt vilket yttrat sig på olika vis ur ett genusperspektiv.

Efter genomförda analyser framgår det att kvinnor till vis del är exkluderade i läroböckerna och att de osynliggörs, i likhet med Hirdmans (2001a) formel A – icke A. Kvinnan exkluderas då specifika avsnitt samt rubriker berättar om specifika män som exempelvis kungar och stormän. Osynliggörande av kvinnan sker i de sammanhang som allmängiltiga begrepp används vilka i grunden åsyftar båda kön, men i sammanhanget med manlig betydelse istället åsyftar män. Detta sker i samtliga läroböcker, men i olika utsträckning. Att det finns empiri som rymmer formeln A – icke A är något som även tidigare analyser av läroböcker i historia har resulterat i, både osynliggörandet och exkluderandet av kvinnan. Ann-Sofie Ohlanders granskning av fyra läroböcker samt en lärarhandledning visade att utrymmet för kvinnors historia är litet och att män är dominerande (SOU 2010:10). Skolverkets rapport (2006b) visade att ett osynliggörande av kvinnan sker i sammanhang där kvinnor skulle kunna representeras. Båda granskningarna visar även att allmängiltiga begrepp används för att beskriva och berätta om män, vilket stämmer överens med föreliggande studie. Att kvinnan ges mindre utrymme i läroböcker är problematiskt. Eleverna i dagens skola ska i ämnet historia ges möjlighet att utveckla en överblick kring hur kvinnor och män har agerat i historien, men hur ska det ske om det sker androcentriska skildringar där kvinnor i viss mån exkluderas i läroböcker i sammanhang där de kan vara inkluderade?

I linje med formeln A – a (Hirdman, 2001a) visar resultatet i den här studien att kvinnan ses som sämre än mannen. Kvinnors underordning påvisas i sammanhang då de innehar en lägre maktposition. Att kvinnan ses vara otillräcklig mannen i läroböckerna sker även då kvinnan nämns i relation till mannen, även om avsnittet främst ska fokusera kvinnan. Hirdmans (2001b) perspektiv ”De gömda och glömda kvinnorna”, vilken innebär att kvinnor i historieskrivningen tillskrivs en passivitet då de nämns i relation till mannen, åskådliggörs även i resultatet i föreliggande studie. Ett annat av Hirdmans (2001b) perspektiv för att beskriva hur kvinnan skildrats i historieskrivningen är ”Hur – Eländets eller idyllens historier”, där just kvinnors underordning påvisas. Kvinnan ses som sämre, i likhet med formeln A – a, och hon ges mindre makt. Att kvinnor skildras ha mindre makt än mannen baseras på att kvinnor inte haft samma möjligheter att bli representerade i historien då kvinnor genom historien inte haft samma makt politiskt och socialt (Hirdman, 2001b; Ekenstam, 2006). Det nämns dock inte i de sammanhang i läroböckerna där kvinnan är underordnad mannen i ett maktperspektiv och innehållet problematiseras inte vidare av läroboksförfattarna. I det centrala innehållet för ämnet historia i *Läroplanen för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet* (Skolverket, 2017) står det skrivet att likheter och skillnader mellan barns, kvinnors och mäns levnadsvillkor ska jämföras med hur det ser ut idag. Då det i de analyserade avsnitten i läroböckerna inte nämns specifika likheter och skillnader mellan kvinnors och mäns olika maktpositioner är det lärarnas ansvar att behandla det innehållet tillsammans med eleverna. En av lärobokens funktioner som Boel Englund (1999) beskrivit, vilken är den kunskapsgaranterade funktionen, innebär att lärare använder läroboken som garanti för att de mål som finns i kursplanen blir uppfyllda. Funktionen ter sig vara av negativ effekt då undervisningen upprätthålls kring ett visst innehåll och hindrar lärare från att anpassa undervisningen. Således är det viktigt att lägga vikt vid att problematisera innehållet i enlighet med läroplanen, så att målen för ämnet historia uppfylls. Ganneruds (2009) forskning visade att lärares medvetenhet är bristande om i vilka sammanhang jämställdhetsfrågor kan

vara relevanta, i exempelvis läromedel. Det har förhoppningsvis förbättrats så att även de värden skolan ska förmedla de facto förmedlas och genomsyrar undervisning.

Formeln A – B åskådliggörs då kvinnan och mannen ses som särskilda från varandra (Hirdman, 2001a). I de analyserade avsnitten i läroböckerna ses kvinnan och mannen som särskilda och isärhållande i de sammanhang då olika sysslor beskrivs. Kvinnor och flickor utförde vissa sysslor, medan män och pojkar utförde andra sysslor. Gustafsson (2017) som undersökte historieläroböckers budskap och hur innehållet i dessa läroböcker har förändrats över tid kom fram till att framställningar av familjer där även kvinnor skildras har ökat, främst under 1990-talet. Det är i linje med de analyserade läroböckerna i föreliggande studie, vilket kan grunda sig i att samtliga läroböcker som har analyserats är publicerade under 2000- eller 2010-talet. Den empiri som kategoriserades till formeln A – B kan liknas vid Danielsson-Malmros (2012) forskning som säger att genusmedvetenheten har ökat samt att både män och kvinnor skildras i de läroböcker som låg till grund för hennes undersökning. Dock blir det inte till den grad att maktförhållandet mellan kvinnor och män problematiseras, som i vad Hirdman (2001b) kallar för genushistoria. För att historieskrivning ska tolkas som genushistoria ska kvinnors sociala underordning i förhållande till mannen problematiseras, vilket inte görs i de analyserade läroböckerna.

I föreliggande studie skapades kategorin C – Den könsneutrala formeln, då delar av empirin inte kunde kategoriseras efter Hirdmans (2001a) tre formler. Inom C – Den könsneutrala formeln rymdes den empiri där allmängiltiga begrepp åsyftade båda kön, och inte enbart det manliga könet som resultatet i kategori A – icke A visade. Samtliga läroböcker erhöll data som kunde kategoriseras inom denna kategori, vilket visar på framgång utifrån ett genusperspektiv. Till skillnad från tidigare studier vars resultat visade att allmängiltiga begrepp användes för att beskriva och berätta om män (SOU 2010:64; Skolverket, 2006b) används allmängiltiga begrepp där både män och kvinnor åsyftas i flera av de avsnitt som legat till grund för föreliggande studies läroböcker.

De omskrivningar och handlingar som tillskrivs män och kvinnor i text och bild bidrar till hur kön görs i de avsnitt som analyserats i de läroböcker som undersökts. Flera av de omskrivningar och handlingar som tillskrivs kvinnor och män kan ses vara i linje med de traditionella föreställningar och normer om hur kvinnor och män bör vara. Likt Gustafssons (2017) forskning återfinns män i alla miljöer, bland annat på främmande platser och i anslutning till hemmet, och kvinnor återfinns främst i hemmet eller i anslutning till hemmet i de analyserade läroböckerna. Kvinnor och män i de läroböcker som analyserats ses ha dikotoma förhållanden, där kvinnor tillskrivs vissa egenskaper, platser och sysslor och män tillskrivs andra egenskaper, platser och sysslor. Det är i likhet med det Hirdman (1988) menar innebär ett genuskontrakt innefattande hierarkier och dikotomier. De sysslor, platser och egenskaper som tillskrivs mannen beblandas inte med de sysslor, platser och egenskaper som tillskrivs kvinnan, och mannen ses hierarkiskt överordnad kvinnan. I läroböckerna ses kvinnor ofta i hemmet och tillsammans med familjen, män syns även i dessa sammanhang men även på främmande platser då de deltar i vikingatåg.

Det finns dock exempel i de analyserade läroböckerna där normen om dikotoma förhållanden bryts, då exempelvis kvinnor inkluderas på platser eller utför sysslor som inte tillhör normen om vad som tillskrivs kvinnan i de analyserade läroböckerna. Läroboken *Upptäck Historia: Lgr 11* (Ljunggren & Frey-Skött, 2016) har åstadkommit en förändring till skillnad från övriga läroböcker som analyserats i föreliggande studie, då både kvinnor och män inkluderas ofta och inga specifika avsnitt tillägnas enbart män. Avsnitt som behandlar plundringar och vikingatåg i övriga böcker beskrivs att det var män som utförde dessa vilket tydliggörs i både text och bild, medan det i *Upptäck Historia: Lgr 11* (Ljunggren & Frey-Skött, 2016) ofta inkluderas kvinnor i illustrationer till avsnitt som exempelvis skulle handla om män. Williams och Bennetts (2016) forskning visar att den visuella representationen av

kvinnor reproducerar ett patriarkalt synsätt på kvinnor, vilket inte sker i de analyserade läroböckerna. Resultatet i föreliggande studie visar att kvinnor i vissa fall tillskrivs makt, både i text och bild, samt interaktion mellan betraktaren och de avbildade som tyder på identifikationsmöjligheter. Hur många illustrationer det är i de analyserade läroböckerna samt om det är foton eller inte, skiljer sig och läroboken *Utkik Historia 4–6* (Johanstiden & Hansson, 2014) har exempelvis inga kvinnor avbildade och enbart en man. *Koll på Vikingatiden Basbok* (Lindström & Wahlbom, 2005) är den äldsta läroboken i föreliggande studie, jämfört med den nyaste läroboken som är *Upptäck Historia: Lgr 11* (Ljunggren & Frey-Skött, 2016). Att jämföra dem är inte syftet med den här studien, men utifrån resultatet har jag sett en förändring över tid till ett mer medvetet förhållningssätt i den nyare läroboken samt ett större utrymme för både män och kvinnor istället för ett större utrymme till män. Trots att *Koll på Vikingatiden Basbok* (Lindström & Wahlbom, 2005) är äldre, så finns det en kvinnlig karaktär vi får följa genom läroboken och trots att *PULS Historia. Grundbok* (Körner & Lindberg, 2012) samt *Utkik Historia 4–6* (Johanstiden & Hansson 2014) är nyare läroböcker ger även de androcentriska inslag.

Senast förra året publicerades en studie där en krigargrav hittades där den dåvarande vikingatida staden Birka var belägen. Individen som hittades i graven visade sig vara en kvinna, vilket inte var självklart. Att det skulle vara en kvinna var kontroversiellt då det manliga könet var förknippat med krigare under vikingatiden (Hedenstierna-Jonson et. al, 2017). Det är dessa föreställningar, normer och värden vi brottas med – i vardagen, på jobbet och i skolan. Hur kön görs baseras i de normer och värden som förmedlas genom olika diskurser, varav en av de diskurser är den som råder i läroböcker som används i undervisningen. Genom språket och upprepningar skapas och bibehålls normer om kön, vad som anses vara rätt och fel kopplat till vad som anses vara manligt och vad som anses vara kvinnligt (Butler, 2007). Tidigare studier visar att lärare har bristande kunskaper kring jämställdhet samt att de bidrar till förstärkning av elevernas föreställningar om traditionella könsmonster (Gannerud, 2009; SOU 2009:64). De normer och värden som åskådliggörs i läroböckerna behöver problematiseras om det förekommer androcentriska skildringar, vilket föreliggande studie har påvisat. Detta för att skolan enligt rådande läroplan (Skolverket, 2017) aktivt ska kunna främja jämställdhet samt kunna ta det ansvar skolan har i att motverka de traditionella könsmonster som än idag förekommer; i vardagen, på jobbet och i skolan.

Slutsats

Föreliggande studie har visat att kön görs på flera sätt i läroböcker i historia, specifikt avsnitt om vikingatiden, som används i dagens undervisning. Flera avsnitt i läroböckerna har androcentriska drag samt förmedlar innehåll som är linje med traditionella könsmonster, men inga läroböcker är genomgående androcentriska. Kön görs genom hur kvinnor och män beskrivs och skildras i text och bild. Kvinnor är vid tillfällen exkluderade från vissa avsnitt och i andra sammanhang är de inkluderade i avsnitt som traditionellt tillskrivits en manligt dominerad historieskrivning. En slutsats jag har kommit fram till är att läroböcker har svårt att ändra hur historien sett ut, men att innehållet alltid kan problematiseras. Denna problematisering har saknats i de avsnitt jag analyserat i läroböckerna, vilket på ett sätt ger ansvaret till lärarna att problematisera samt ställa sig kritiska till innehållet i läroböckerna så att skolan aktivt motverkar de traditionella könsmonster som skolan är skyldig att motverka.

Vidare forskning

I föreliggande studie har läroböcker i historia analyserats utifrån ett genusperspektiv. Läroböcker som i den här studien definieras som tryckta läromedel, är ett av de läromedel elever dagligen möter i skolan, men elever möter innehåll och information i undervisningen på flera sätt. Exempelvis är internet ett vanligt förekommande och naturligt inslag i

undervisningen. Således skulle forskning ur ett användarperspektiv vara intressant för att se hur vanligt förekommande digitala läromedel samt läroböcker är i undervisningen och om antalet användare av dem skiljer sig från varandra.

Fortsättningsvis skulle det vara intressant att se analyser av digitala läromedel utifrån ett genusperspektiv. Vidare skulle jag vilja läsa forskning som belyser lärarnas synpunkter på de normer och värden som produceras och reproduceras i läroböcker. Intressanta frågor är hur lärare problematiserar innehållet i läroböckerna – om det görs, men även hur lärare arbetar med läroböcker i undervisningen.

Resultatet i studien visar bland annat att det finns mönster av traditionella föreställningar och normer om hur kvinnor är i de analyserade läroböckerna. Utifrån min egen erfarenhet har inte genus givits någon större roll under min grundläroartutbildning på universitetet. Forskning som belyser denna aspekt, exempelvis gällande hur universitetet upplyser om olika strategier att synliggöra och problematisera olika normer som åskådliggörs i både undervisning samt läroböcker är således intressant. Vidare är det intressant att läsa forskning som studerar hur kunskaper kring normer och värden ges utrymme i fler utbildningsformer än universitetet, exempelvis lärares och rektorers olika fortbildningar och vidareutbildningar.

Analyser samt granskningar av läroböcker finns det flera av, även utifrån ett genusperspektiv. Däremot har jag upplevt att dessa analyser främst görs på läroböcker i högre åldrar; gymnasiet och högskolan. Därför skulle jag vara intresserad av att se fler analyser på läroböcker i historia utifrån ett genusperspektiv i de lägre åldrarna, det vill säga läroböcker som används i undervisningen i låg- och mellanstadiet.

Referensförteckning

- Björkvall, A. (2012). Visuell textanalys. I G. Bergström & K. Boréus (Red.), *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (s. 307–351). Lund: Studentlitteratur.
- Braun, Virginia & Clarke, Victoria (2006). Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber
- Butler, J. (2007). *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos.
- Eilard, A. (2009). Att skildra mångfald i läromedel: hur en inkluderande intention kan skapa underordning. *Tidskrift för genusvetenskap*, 2009(4), 95–115.
- Englund, B. (1999). Lärobokskunskap, styrning och elevinflytande. *Pedagogisk forskning i Sverige* 4(4), 327–348.
- Fejes, A. & Thornberg, R. (2015). Kvalitativ forskning och kvalitativ analys. I A. Fejes & R. Thornberg (Red.), *Handbok i kvalitativ analys* (s. 16–43). Stockholm: Liber.
- Gannerud, E. (2009). Pedagogens syn på några aspekter av genus och jämställdhet i arbetet. I I. Wernersson (Red.), *Genus i förskola och skola: förändringar i policy, perspektiv och praktik* (s. 85–104). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Gustafsson, J. (2017). *Historielärobokens föreställningar: Påbjuden identifikation och genreförändring i den obligatoriska skolan 1870–2000*. (Doktorsavhandling, Studia Historica Upsaliensia, 258). Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Tillgänglig: <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1089468/FULLTEXT01.pdf>
- Danielsson Malmros, I. (2014). *Det var en gång ett land... Berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*. (Doktorsavhandling). Lund: Agerings Bokförlag. Tillgänglig: <http://portal.research.lu.se/portal/files/5558442/3050954.pdf>
- Ekenstam, C. (2006). The History and Future of Studies on Men and Masculinity: Some Theoretical Reflections. *Nordic Journal for Masculinity Studies*, 1(1), 6-23.
- Göteborgs Universitet. (2017). *Upphovsrätt*. Hämtad 2018-05-13, från <http://www.ub.gu.se/skriva/upphovsratt/>
- Hansson, J. (2010). *Historieintresse och historieundervisning: Elevers och lärares uppfattning om historieämnet*. (Doktorsavhandling, Umeå Studies in History and Education, 187). Umeå universitetet: Print & media.
- Hedenstierna-Jonson, C., Kjellström, A., Zachrisson, T., Krzewińska, T., Sobrado, V., Price, N., ... Storå, J. (2017). A female Viking warrior confirmed by genomics. *American Journal of Physical Anthropology* (164)4, 853–860.
- Hedlin, M. (2010). *Lilla genushäftet 2.0: om genus och skolans jämställdhetsmål*. (Uppdaterad och omarb. version). Växjö: Institutionen för pedagogik, psykologi och idrottsvetenskap, Linnéuniversitetet. Hämtad: 2018-04-30, från <http://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:430176/FULLTEXT01.pdf>

- Hirdman, Y. (1988). Genussystemet: reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1988(3), 49–63.
- Hirdman, Y. (2001a). *Genus: om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.
- Hirdman, Y. (2001b). Vad är kvinnohistoria?. I Y. Hirdman (Red.), *Kvinnohistoria: Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar* (s. 7–23). Stockholm: Utbildningsradion.
- Holgersson, U. (2012) Herstory revisited. *Scandia* 78(2: S), 42–50.
- Holm, A. S. (2009). Ungdomars syn på kön – nu och då. I I. Wernersson (Red.), *Genus i förskola och skola: förändringar i policy, perspektiv och praktik* (s. 139–156). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Johanstiden, K. & Hansson, C. (2014). *Utkik Historia 4–6*. Malmö: Gleerups.
- Körner, G. & Lindberg, P. (2012). *PULS Historia. Grundbok*. Stockholm: Natur & kultur.
- Lindström, J. & Wahlbom, E. (2005). *Koll på Vikingatiden Basbok*. Stockholm: Bonnier utbildning.
- Ljunggren, P. & Frey-Skött, E. (2016). *Upptäck historia: Lgr 11*. Stockholm: Liber.
- Nationalencyklopedin [NE]. (2018). *Androcentrism*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/androcentrism>
- Nationalencyklopedin [NE]. (2018). *Jämställdhet*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/jämställdhet>
- Nationalencyklopedin [NE]. (2018). *Lärobok*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/läromedel>
- SFS 1960:729. *Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk*. Justitiedepartementet L3. Stockholm.
- Skolverket. (2006a). *I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*. Rapport 285. Västerås: Edita.
- Skolverket. (2006b). *Läromedlens roll i undervisningen: grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap*. Rapport 284. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. (2017a). *Jämställdhet – både kunskap och relationer*. Hämtad 2018-05-13, från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/vardegrund/jamstalldhet>
- Skolverket. (2017b). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011: reviderad 2017*. Stockholm: Skolverket.
- SOU 2009:64. *Flickor och pojkar i skolan - hur jämställt är det?*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- SOU 2010:10. *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia. En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.

- Ståhl, M. (2016). *Kemiämnets normer och värden: diskursanalytiska studier av nationella prov i kemi och tillhörande elevtexter*. (Doktorsavhandling, Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Educational Sciences, 8). Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Tillgänglig: <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:914430/FULLTEXT01.pdf>
- Svanberg, F. (2015). Vikingar: Myt och verklighet. I L. Fernstål, P. Hellström, M. Minnbergh & F. Svanberg (Red.), *Sverige i tiden: Historier om ett levande land* (s. 33–43). Stockholm: Historiska museet.
- Thurén, B. (2003). *Genusforskning: frågor, villkor och utmaningar*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Williams, F. J. & Bennett, L. (2016). The Progressive Era: How American History Textbooks' Visuals Represent Women. *Social Studies Research and Practice* 11(1). 124–136.

Bilaga 1

Mäns handlingar	Kvinnors handlingar
kunde segla, byggde skepp, hade makt, seglade ut i världen, bestämde, älskade att berätta, lämnade, for iväg, plundrade skaffade sig förmögenheter, härjade, rätt att bära vapen, ledde arbetet, skötte åkrar, byteshandel, deltog i tinget, skramlade med vapen, arbetade, skröt, gjorde affärer, planerade segelfärder, anfaller, dödar, ta över gården, kämpade, slogs, orsakade bekymmer, fiskade, jagade, byggde, hjälpte, försvarade, pratar, täljer, knyter fisknät, stred, seglade, berättar, styrde, slog, ville få rikedom och ära, högg timmer, snickrade, slaktade, bar vapen, krävde, red, krigade, bråkade, vann många strider, bjöd på fest, dömde, längtade efter ära och rikedomar, lura, halshögg, lekte, hittade mynt, slogs, ägde, skyddade, offrat, tjänade, mördade	spann ull, vävde, följde med sina män, stannade hemma, skötte arbetet, sydde kläder, ledde hushållsarbetet, tog hand om sina småsyskon, bakade, lagar mat, sjöng, blev tillfångatagen, gifte sig, gifte om sig, passade barn, vårdade äldre och sjuka, födde barn, tvättar kläder, bestämde, lyssnar på männens berättelser, tar skydd, gillade glaspärlor, giftes bort, lyda sin man, haft en kärleksaffär, drog skam över släkten, kunde bli straffad, kunde trolla, se dolda ting, se in i framtiden, härskade, tyckte om kristendomen

Omskrivningar av män	Omskrivningar av kvinnor
skickliga upptäcktsresande, handelsmän, krigare, skickliga navigerare, trälär, finaste gudarna, intresse av handel, duktiga sjömän, skickliga båtbyggare, skäggiga, mäktiga, gårdens ägare, fri man, vilda, präst, mäktig, populär, lömsk, opålitlig, trollkunnig, stor, stark, hövding, rik, rikast, mäktigast, klok, modig, uthållig, gammal, långt skägg, starkaste guden, bror till Freja, arg, sur, maktlös, domare, religiös ledare, havens herrar, förste svenske kungen, tyske munken, storman, bonde, unga män, mäktig storman, argsint, bestämde vem man skulle gifta sig med, smed, viktig, stora fötter, skrek mycket, vuxen när du är 15 år, bra på att försvara, fin, omtyckt, kungason, ägare, prästen Adam, väldigt stark, vis, den tyske munken Ansgar, osams, fruktansvärda, hänsynslösa	kärleksgudinna, hushållets chef, hade nycklar av brons och järn, mycket makt, bestämde, bar långa hängselklänningar, glaspärlor och stora spännen av brons, fina kläder, spåkvinna, hade handskar av kattskinn, berusad, gudinna, vacker, hade guldhalsband och guldneycklar, betydelsefull, kom från mäktig familj, trälkvinna, hans syster, kunde trolla, bar inte byxor, otäcka döds gudinnan, jägarmamma, krigsgudinna, har ett vackert halsband, grym stirrande blick, kunde inte bli präster, magiska

Bilaga 2

Lärobok	A – icke A
PULS Historia. Grundbok	<p>s. 17 - ”Runor berättade ofta om män som dött i främmande land.”.</p> <p>s. 18 - Hövdingen var rikast och mäktigast, ägde den största gården och det största skeppet.</p> <p>s. 24–25 - Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män. Bild förstärker att det handlar om män.</p> <p>s. 26–27 - Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män. Bild förstärker att det handlar om män.</p> <p>s. 28 - Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män. Bild förstärker att det handlar om män.</p> <p>s. 29 - ”Många vikingar återvände aldrig till Norden. Många dog förstås i främmande land och en del stannade som soldater och väktare till mäktig man.”</p> <p>s. 30 - Runristare används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män. Förstärks av en illustration på en manlig runristare.</p> <p>s. 38–39 - Sagan om Tor och jätten Hymer. Enbart män i berättelsen.</p> <p>s. 40–41 - Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män. Flera kungar nämns.</p> <p>s. 42–43 - Text om bara män; Harald Blåtand, Olof Skötkonung och Olof den helige.</p>
Utkik Historia 4–6	<p>s. 14 - Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män.</p> <p>s. 17 - Bara manliga gudar nämns. Bild på guden Tor. Bild på man som benämns som manskropp.</p> <p>s. 18 - Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män. Bild förstärker att det handlar om män.</p> <p>s. 20 - Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män. Bild förstärker att det handlar om män.</p> <p>s. 21 - Missionären Ansgar i Norden.</p> <p>s. 21 - Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män.</p> <p>s. 23 - Sammanfattning där enbart sysslor män gjorde beskrivs.</p>
Upptäck Historia: Lgr 11	<p>s. 33 - Förklarar att handelsmän var just män som bytte till sig eller köpte varor.</p> <p>s. 34 - Nordmännen byggde skepp</p> <p>s. 37 - Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män.</p> <p>s. 37 - Söner som fick ta över gården.</p> <p>s. 38 - Begreppet handelsmän som tidigare förklarats att det var män som bytte till sig eller köpte varor.</p> <p>s. 39 - Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män.</p> <p>s. 43 - Adam av Bremen.</p>
Koll på Vikingatiden Basbok	<p>s. 6 - Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män. ”Under dessa århundraden var vikingarna havens herrar.”.</p> <p>s. 6–7 - Tidslinje där endast män synliggörs i illustrationen.</p> <p>s. 10 - Stormän och kungar</p> <p>s. 12 - Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män. Slog ihjäl munkar, men inga nunnor.</p> <p>s. 14 - Vikingarna älskade sina skepp. Begreppet vikingar används som ett allmängiltigt begrepp, men åsyftar män. Illustration förstärker att det handlar om män då endast män är avbildade i vikingaskeppet.</p> <p>s. 15 - Ingvarståget – inga kvinnor.</p> <p>s. 16 - Snorre på Island.</p> <p>s. 17 - Sagan om Styrbjörn Starke</p> <p>s. 27 Runstenar som berättar om vikingatåg – män, eftersom det var män i vikingatåg. Berättas om runristare Fot och Öpir som var män.</p> <p>s. 29 - Stormän.</p> <p>s. 30–31 - Avsnitt om vikingakungen Erik Segersäll och Olof Skötkonung. Enbart män i illustrationen till avsnittet.</p> <p>s. 36 - Sagan om Sigurd Fafnesbane, inristad med runskrift.</p> <p>s. 40 - Den tyske prästen Adam</p> <p>s. 45 - Vikingakungar och stormän; Olof Skötkonung, Inge Bredarsle, Blot-Sven.</p>

Bilaga 3

Lärobok	A – a
PULS Historia. Grundbok	<p>s. 16 - Varje by hade en hövding som alla de andra måste lyda.”.</p> <p>s. 21 - Bilden visar hövding, barn och hövdingens fru. Texten handlar om hövdingens fru men hövdingen är ändå avbildad.</p> <p>s. 21 - Både kvinnor och män var trälar. Förklarar vad trälarna gjorde, men i singular benämns träl som ”honom”. Husbonde och manlig träl i illustration.</p> <p>s. 29 - Handlar om kvinnor men ändå nämns mannen Leif Eriksson. Män avbildad i illustrationen.</p> <p>s. 30 - Trälkvinna, lägre värde än män.</p> <p>s. 32–33 - Kvinnor, barn, kor och grisar tog skydd medan männen stred mot fienden. Inte tillräckliga att försvara samhället.</p> <p>s. 36–37 - Män som nämns, tillägg med bild på en vulva och Freja nämns.</p>
Utkik Historia 4–6	<p>s. 18 - Vikingar lämnade kvinnorna hemma för att bli rika, äventyr lockade. Det hände att kvinnor följde med annars stannade de hemma och skötte arbetet på gårdarna.</p> <p>s. 19 - Husbonden bestämde vilka som skulle följa med på vikingafärder, vilka oftast var män.</p>
Upptäck Historia: Lgr 11	<p>s. 44–45 - Gudinna beskrivs i sammanhang med män, män står för sitt eget innehåll.</p> <p>s. 47 - Estrid, nämns genomgående i sammanhang med män. Detta dock enligt de historiska källor som finns.</p> <p>s. 48 - Visar män på bild.</p>
Koll på Vikingatiden Basbok	<p>s. 6–7 - Tidslinje med enbart män avbildade. Bild på gudinnan Freja.</p> <p>s. 13 – ”Gyda skulle knappast ha vart med på ett vikingatåg. Det var unga män som reste.”</p> <p>s. 22 - Kvinnor hade inte byxor under vikingatiden. Byxor, något som kvinnan inte har.</p> <p>s. 42 - Hel och Oden. Fint att dö i strid och komma till Valhall, Odens rike. Inte ärofyllt att hamna hos dödsgudinnan Hel. Folk som inte dog i strid hamnade hos Hel.</p> <p>s. 46 - Människor blev kristna, kvinnor gillade också trots att de inte kunde bli präster.</p>

Bilaga 4

I följande tabell finns ingen empiri från läroboken Utkik 4–6, då jag inte fann någon data tillhörande kategori A – B i den läroboken.

Lärobok	A – B
PULS Historia. Grundbok	s. 18 – Män och kvinnor har olika sysslor. s. 18 - Särhållande. Kvinnor dör när de föder barn och män när de krigar/försvaret sin hemby. s. 20 - Kvinnan bestämde på gården när männen reste iväg. s. 22 - Kvinnorna lagar mat, männen samtalar om vikingatåg. Kvinnor och barn lyssnar. s. 33 - Gravar där man hittat män samt ”kvinnogravar”.
Upptäck Historia: Lgr 11	s. 28 - Olika sysslor. Husbonden – gårdens ägare. Husfrun - hushållets chef. s. 29 - Olika sysslor mellan flickor och pojkar. s. 29 - Olika sysslor. Männen grävde diken, kvinnorna malde mjöl. s. 44 - Det fanns både manliga och kvinnliga gudar s. 31 - Män bjöd in till fester, skröt för varandra och planerade segelfärder. Kvinnor nämns inte i text men finns avbildade i illustration.
Koll på Vikingatiden Basbok	s. 19 - Kvinnor och män hade olika sysslor. Kvinnor sydde osv männen högg timmer. s. 22 - Särhållande; kvinnor hade inte byxor under vikingatiden. Stor skillnad på hur kvinnor och män klädde sig. s. 25 - Kvinna väver samt man i smedja.

Bilaga 5

Lärobok	C – Den könsneutrala formeln
PULS Historia. Grundbok	s. 18 - Begreppet människor åsyftar både kvinnor och män. s. 18 - Begreppet barn åsyftar både flickor och pojkar. s. 33 - Begreppet nordbor och människor åsyftar alla människor som trodde. s. 35 - Begreppet folk åsyftar alla människor av båda kön. s. 40 - Vad människor i Norden kallades för. Åsyftar alla människor.
Utkik Historia 4–6	s. 15 - Begreppet människor åsyftar både kvinnor och män. s. 16 - Begreppet människor åsyftar alla människor. s. 16 - Män, kvinnor och barn arbetade som trälare. Begreppet trälare åsyftar människor av båda kön. s. 16 - Begreppet människor åsyftar alla människor som trodde. s. 17 - Begreppet människor åsyftar alla människor som trodde.
Upptäck Historia: Lgr 11	s. 22 - Begreppet människor åsyftar alla människor. s. 26 - Begreppen familj och människor åsyftar alla människor. s. 33 - Män, kvinnor och barn. s. 30 - Begreppet människor åsyftar alla människor. s. 35 - Begreppet vikingar åsyftar alla människor. Tydliggörs då kvinna är avbildad på vikingaskeppet. s. 37 - Begreppet människor åsyftar alla människor. s. 38 - Begreppet människor åsyftar alla människor. s. 42 - Begreppen människor åsyftar alla människor som trodde. s. 43 - Begreppet människor åsyftar alla människor.
Koll på Vikingatiden Basbok	s. 5 - Begreppet människor åsyftar alla människor. Illustration visar kvinna, man och barn. s. 10 - Begreppen vikingar, bönder och människor åsyftar alla människor. s. 18 - Begreppet människor åsyftar alla människor. s. 20 - Begreppet familjen används och åsyftar både män och kvinnor. s. 21 - Begreppet vikingar används och åsyftar alla människor. s. 39 - Begreppet vikingar åsyftar alla människor som trodde. s. 40 - Begreppet människor åsyftar alla människor som trodde.